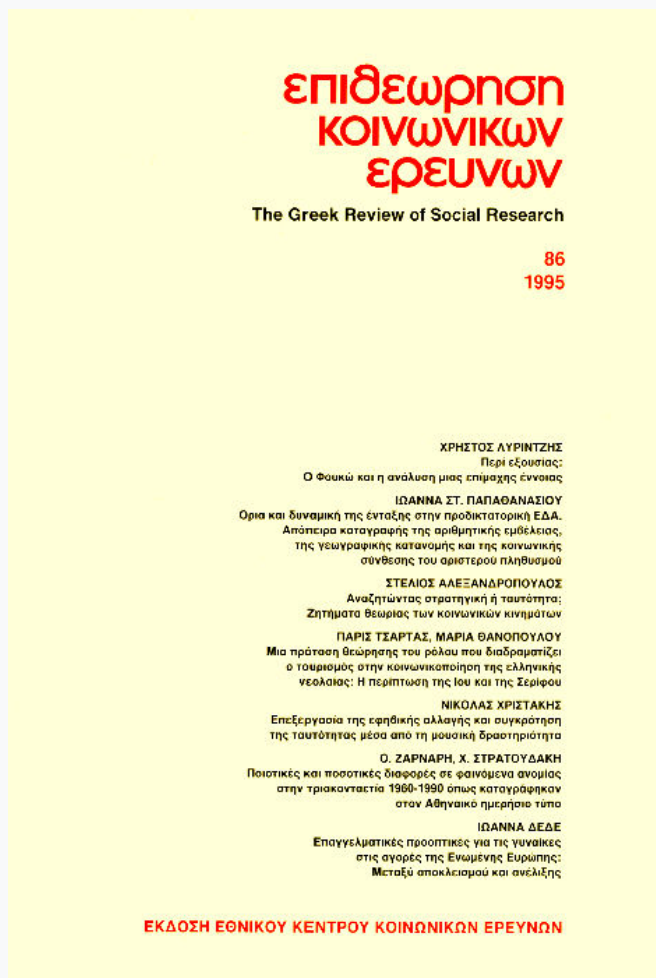

The Greek Review of Social Research

Vol 86 (1995)

86

Ποιοτικές και ποσοτικές διαφορές ανομίας στην τριακονταετία 1960-1990 όπως καταγράφηκαν στον Αθηναϊκό ημερήσιο τύπο

Ο. Ζάρναρη, Χ. Στρατουδάκη

doi: [10.12681/grsr.670](https://doi.org/10.12681/grsr.670)

Copyright © 1995, Ο. Ζάρναρη, Χ. Στρατουδάκη

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Ζάρναρη Ο., & Στρατουδάκη Χ. (1995). Ποιοτικές και ποσοτικές διαφορές ανομίας στην τριακονταετία 1960-1990 όπως καταγράφηκαν στον Αθηναϊκό ημερήσιο τύπο. *The Greek Review of Social Research*, 86, 145-177. <https://doi.org/10.12681/grsr.670>

Ο. Ζάρναρη, Χ. Στρατουδάκη

ΠΟΙΟΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΣΟΤΙΚΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ
ΣΕ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΑΝΟΜΙΑΣ
ΣΤΗΝ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΙΑ 1960-1990
ΟΠΩΣ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΚΑΝ ΣΤΟΝ ΑΘΗΝΑΪΚΟ
ΗΜΕΡΗΣΙΟ ΤΥΠΟ*

*Προς τα κάτω
και όλο χαμηλότερα***

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα τελευταία χρόνια υπάρχει έντονος προβληματισμός εκ μέρους της κοινής γνώμης, των ειδικών αλλά και της πολιτείας για την αύξηση των εγκληματικών πράξεων και ιδιαιτέρως των πράξεων βίας. Οι σχετικές στατιστικές υποστηρίζουν τις παρακάτω ανησυχίες και υποδεικνύουν δραματική αύξηση σε όλες τις κατηγορίες διαπραχθέντων αδικημάτων.

Ταυτόχρονα όμως υπάρχει σοβαρή ανησυχία και προβληματισμός για μια γενικότερη κρίση στις αξίες και στα ήθη που εμφανίζουν μεγάλα στρώματα του πληθυσμού, για μια οικονομική συμπεριφορά που χαρακτηρίζει όλα τα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα.

Σχετικές επισημάνσεις και καταγγελίες αναφέρονται συχνά στον ημερήσιο Τύπο και συμπεριλαμβάνουν όχι μόνο τα συνήθη ποινικά αδικήματα, όπου αύξηση σημειώνεται σε όλες τις σχετικές κατηγορίες, αλλά όλο και περισσότερο αποκαλύπτονται παράνομες πράξεις και δραστηριότητες –τα ονομαζόμενα εγκλήματα «λευκού κολλάρου» τόσο στο δημόσιο, όσο και στον ιδιωτικό τομέα– που αφορούν είτε οικονομικής φύσης αδικήματα (όπως δωροδοκίες, απιστίες, υπεξαίρεσεις, φοροδιαφυγή, λαθρεμπόριο κ.λπ.) είτε ατασθαλίες και αυθαιρε-

* Η μελέτη αυτή χρησιμοποίησε δεδομένα από την έρευνα «Κοινωνική Κινητικότητα και Φαινόμενα Ανομίας στη Σύγχρονη Ελληνική Κοινωνία» που διεξάγεται στο ΕΚΚΕ.

** Τίτλος ενός τραγουδιού του Schubert.

σιές στελεχών όλων των βαθμίδων, που υπονομεύουν την οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική υπόσταση της χώρας (όπως καταπατήσεις, αποχαρκτηρισμό δασών, αυθαίρετη δόμηση, ρύπανση εδάφους, υδάτων και αέρα, χαρακτηριστικές νομοθετικές ή άλλες ρυθμίσεις, κ.λπ.).¹

Ως αιτία αυτών των ανομικών φαινομένων συχνά αναφέρονται η οικονομική δυσπραγία και ανέχεια, η ανεργία σημαντικών τμημάτων του πληθυσμού και γενικά η φτώχεια που, όπως υποστηρίζεται, οδηγεί τα άτομα στη διάπραξη εγκληματικών πράξεων.

Ωστόσο η διαπίστωση ότι έξαρση της εγκληματικότητας σημειώνεται και σε περιόδους οικονομικής ανάπτυξης και ευμάρειας – διαπίστωση που επιβεβαιώνεται διεθνώς – δημιουργεί αμφιβολίες για την επάρκεια τέτοιων εξηγήσεων. Βέβαια, ταυτόχρονα, ορισμένοι άλλοι μελετητές υπογραμμίζουν την πολυπλοκότητα των αιτιών τέτοιων κοινωνικών φαινομένων και τη διαπλοκή πολλών κοινωνικών παραμέτρων στην εμφάνιση εκτεταμένης ανομικής συμπεριφοράς.²

Αποτελεί υπόθεση αυτής της μελέτης, επομένως, ότι η έξαρση στη διάπραξη αδικημάτων και η εμφάνιση ανομικών συμπεριφορών σχετίζεται με τις συγκεκριμένες διαδικασίες της γρήγορης και σημαντικής κοινωνικο-οικονομικής αλλαγής που συντελέστηκε στη χώρα τα μεταπολεμικά χρόνια.

Βασικός στόχος της εργασίας αυτής είναι να δώσει την εικόνα του φαινομένου της ανομίας σήμερα, σε σύγκριση με αυτή που υπήρχε πριν από 30 χρόνια, και επομένως να εξετάσει την ποιοτική και ποσοτική διαφοροποίησή της μέσα σ' αυτή την τριακονταετία που χαρακτηρίζεται από βασικές αλλαγές στη δομή της ελληνικής κοινωνίας, όπως: εκβιομηχάνιση, αστικοποίηση, εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση, σημαντικές τεχνολογικές εξελίξεις και, τέλος, ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση τη δεκαετία του '80.

Ως μεθοδολογικό εργαλείο για την εξέταση και σύγκριση των φαινομένων της γενικότερης ανομίας χρησιμοποιήθηκε η συχνότητα αναφοράς τους στον ημερήσιο Τύπο. Η χρησιμοποίηση του Τύπου ως πηγής αναφοράς φαινομένων ανομίας – αντί μόνο της απλής σύγκρισης στατιστικών δεδομένων εγκληματικότητας – προτιμήθηκε, γιατί η έννοια της ανομίας αφορά μία πολύ περισσότερο γενικευμένη κατάσταση απορρύθμισης των υφιστάμενων κανόνων συμπεριφοράς από την τέλεση κάποιων εγκληματικών πράξεων. Για τους λόγους αυτούς θεωρήθηκε ότι ο Τύπος λόγω του ρόλου του στην κοινωνική ζωή, θα έδινε μια περισσότερο σύνθετη και ολοκληρωμένη εικόνα των φαινομένων ανομίας στη σύγχρονη κοινωνία μας.

1. Πλωρίτης, Μ., «Το Νέφος της Σιωπής – Ανοχή των Πολιτών, Καταφύγιο των Ενόχων», *Το Βήμα*, 21/5/1989· Γιανναράς, Χ., «Ελλάδα Ασθμαίνουσα», *Η Καθημερινή*, 19/1/1994.

2. Δασκαλόπουλος, Θ. Γ. και Τσίρος, Γ., «Εγκληματικότητα, η Νέα Μάστιγα της Ελλάδας», ρεπορτάζ, *Η Καθημερινή*, 25/8/1991.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Η μελέτη φαινομένων ανομίας βασίζεται στις θεωρίες που ανέπτυξαν οι κλασικοί κοινωνικοί φιλόσοφοι και μελετητές που μελέτησαν τη βιομηχανική κοινωνία στην Ευρώπη του 19ου αιώνα, όπως ο E. Durkheim (1858-1917), ο K. Marx (1818-1883), αλλά και μεταγενέστεροι κοινωνιολόγοι, όπως ο T. Parsons, ο R. Merton κ.ά., οι οποίοι ασχολήθηκαν με τη σύγχρονη βιομηχανική και μεταβιομηχανική κοινωνία.

Ο όρος *ανομία* (anomie) χρησιμοποιήθηκε αρχικά από τον E. Durkheim για να περιγράψει τόσο σε επίπεδο ατόμου, όσο και σε επίπεδο κοινωνίας, καταστάσεις στις οποίες «επικρατεί απουσία κοινώς αποδεκτών τύπων συμπεριφοράς, ένα ηθικό κενό, η αναστολή κανόνων, μία κατάσταση που μερικές φορές αναφέρεται ως απορρύθμιση».³ Από τότε στην αγγλική γλώσσα επικράτησε η συνήθεια ο μὲν ὄρος *anomie* να χρησιμοποιείται σε αναφορές στο κοινωνικό σύστημα, ενώ ο ὄρος *ανομία* να αναφέρεται σε ατομικές στάσεις.⁴ Στο παρόν άρθρο με την αναφορά της λέξης *ανομία* εννοείται ο αγγλικός ὄρος *anomie*.

Ο Durkheim θεωρούσε ότι η ανθρώπινη φύση χρειάζεται οριοθέτηση κανόνων συμπεριφοράς και πειθαρχία. Η άποψή του για τον άνθρωπο ήταν ότι πρόκειται για ένα ον με δυνητικά απεριόριστες και ακόρεστες επιθυμίες, οι οποίες απαιτείται να τεθούν υπό έλεγχο από κάποιο εξωτερικό παράγοντα και ως τέτοιον έβλεπε την ευρύτερη κοινωνία.

Η εικόνα της υγιούς κοινωνίας, κατά τον Durkheim, είναι «αυτή της οργανωμένης και αξιοκρατικής, με ισότητα ευκαιριών και προσωπική ελευθερία, όπου τα άτομα ανήκουν σε ενδιάμεσες ομάδες –για τις οποίες τρέφουν σταθερή αφοσίωση και δεν ενεργούν ως άτομα-μονάδες σε διαρκή ανταγωνισμό– και όπου εκπληρώνουν συγκεκριμένες λειτουργίες μέσα σε ένα οργανωμένο σύστημα εργασίας το οποίο διέπουν ξεκάθαροι κανόνες που οριοθετούν επιθυμίες και φιλοδοξίες σε όλες τις σφαίρες της ζωής».⁵ Επομένως σε μία κοινωνία όπου παρατηρείται απουσία ορίων στις επιδιώξεις, όπου οι κανόνες είναι ασαφείς ή ανεπαρκείς ή δημιουργούν συγκρούσεις και δε βοηθούν το άτομο ώστε να δημιουργήσει ηθικά σημαντικές σχέσεις με τους άλλους, εκεί παρουσιάζονται ανομικά φαινόμενα. Αναφέρεται δηλαδή ο Durkheim σε όλη την κοινωνική οργάνωση, η οποία είναι δυνατό να παρουσιάσει παθολογικά φαινόμενα εξαιτίας της ανεπάρκειας των κανόνων της και της ρήξης της κοινωνικής αλληλεγγύης (social solidarity). Με τον ὄρο *αλληλεγγύη* ο Durkheim εννοεί τη συλλογική συνείδηση την οποία δημιουργεί ο καταμερισμός της εργασίας, συμβάλλοντας μ' αυτό τον τρόπο στην κοινωνική συνοχή. Θεωρεί τον καταμερισμό της εργασίας φαινόμενο

3. Coser, L., and Rosenberg, B. (eds). *Sociological Theory: A Book of Readings*, N.Y. The Macmillan Publications Company, 1976, κεφ. 12, σ. 395.

4. Finifter, A., *Alienation and the Social System*, John Wiley and Sons, 1972, σ. 55.

5. Lukes, Steven, «Alienation and Anomie», στο Finifter, A., *Alienation and the Social System*, John Wiley and Sons, 1972, σ. 27.

ενοποιητικό των ατόμων μέσα από τις διαφοροποιήσεις των επαγγελματιών που υπάρχουν σε μια κοινωνία. Κατά τον Durkheim, οι διαφορετικές υπηρεσίες, το πλήθος των ειδικοτήτων, ο καταμερισμός των ρόλων, που είναι όμως συμπληρωματικοί ο ένας του άλλου, συμβάλλουν ουσιαστικά στην απόκτηση συλλογικής συνείδησης, γιατί συνδέουν τα άτομα οργανικά, όπως οι διαφορετικές λειτουργίες του ανθρώπινου οργανισμού συμβάλλουν στην επιβίωση του ατόμου.

Η εμφάνιση ανομικών φαινομένων, κατά τον Durkheim, οφείλεται στο υφιστάμενο χάσμα (Lag) μεταξύ των σημειούμενων οικονομικών εξελίξεων, είτε αρνητικών είτε θετικών, και της καθυστέρησης στην ανάπτυξη αναγκαίων θεσμών και κανόνων. Η παρουσία ανομικών φαινομένων είναι τόσο περισσότερο έντονη, όσο ταχύτερες είναι οι κοινωνικο-οικονομικές αλλαγές σε μια κοινωνία. Σ' αυτές τις περιόδους κρίσης και απότομης αλλαγής των κοινωνικών συνθηκών μειώνεται η επιρροή των υφιστάμενων κανόνων στο άτομο, οι σχέσεις μεταξύ των μερών της κοινωνίας αλλάζουν, χωρίς να υπάρξει χρόνος «για τη δημόσια συνείδηση να επαναταξινομήσει τους ανθρώπους και τα πράγματα».⁶ Η ανομία επικρατεί στο διάστημα αυτό στο οποίο «οι κοινωνικές δυνάμεις δεν ισορροπούν, οι αξίες τους είναι αόριστες και για κάποιο καιρό απουσιάζει κάθε ρύθμιση».⁷

Αντίθετα ο Marx θεωρεί τον καταμερισμό της εργασίας –συστατικό στοιχείο της κεφαλαιοκρατικής βιομηχανικής εποχής– ως βασική αιτία της αλλοτρίωσης, σε όλες της τις μορφές, όχι μόνο του εργαζομένου αλλά και όλων των ανθρώπων. Ο Marx θεωρεί τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής «ως ένα καταπιεστικό κοινωνικό σύστημα το οποίο περιορίζει τη σκέψη, τοποθετεί εμπόδια στην ικανοποίηση των επιθυμιών του ατόμου και αρνείται την πραγμάτωση ενός κόσμου παραγωγικών δυνάμεων και ικανοτήτων».⁸ Επιπλέον τονίζει την αίσθηση αδυναμίας (power-lessness) του ατόμου να επηρεάσει τις συνθήκες της ζωής του κάτω από ένα σύστημα καπιταλιστικής οργάνωσης της εργασίας, το χωρισμό από τα προϊόντα της εργασίας του, με αποτέλεσμα την απουσία νοήματος σ' ένα ρόλο και μέσα σ' ένα σύστημα που δεν κατανοεί (meaninglessness).⁹ Στο έργο του *Το Κεφάλαιο* αναφέρει: «Στο διαμορφωμένο κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής ο εργάτης δεν είναι ιδιοκτήτης των όρων εργασίας του, του αγρού που καλλιεργεί, της πρώτης ύλης που επεξεργάζεται κ.λπ. Σ' αυτήν όμως την αποξένωση του παραγωγού από τους όρους παραγωγής αντιστοιχεί μία πραγματική ανατροπή του ίδιου του τρόπου παραγωγής».¹⁰

Αλλού σημειώνει για τις αρνητικές συνέπειες του πρώιμου καπιταλισμού ακόμη και για τη βιολογική επιβίωση των εργατών: «...κατασπατάληση της

6. Durkheim, E., *Κοινωνικές Αιτίες της Αυτοκτονίας*, Αθήνα, Αναγνωστίδης, 1982, σ. 284.

7. *Ibid.*, σ. 285.

8. Lukes, Steven, «Alienation and Anomie», στο Finifter, A. (ed.), *Alienation and the Social System*, σ. 24.

9. *Ibid.*, σ. 28.

10. Μαρξ, Κ., *Το Κεφάλαιο*, τόμος Γ', σσ. 744-745, μετάφραση Παναγιώτη Μαυρομμάτη, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1978.

ζωής και της υγείας του εργάτη... συμπίεση των όρων ύπαρξής του... μετατροπή του εργάτη σε υποζύγιο... υπερπλήρωση στενών και ανθυγιεινών χώρων με εργάτες... στρίψωμα επικίνδυνων μηχανών στον ίδιο χώρο... και παραμέληση των προστατευτικών μέσων για την αποτροπή κινδύνου ατυχημάτων. Η κεφαλαιοκρατική παραγωγή είναι σπάταλη σε ανθρώπινο υλικό». ¹¹ Σε άλλα σημεία δίνει έμφαση στην πνευματική και ψυχική καταπίεση του εργαζομένου από το λεπτομερειακό καταμερισμό της εργασίας: «...Η συνέχεια της ομοιόμορφης εργασίας καταστρέφει την ένταση και την ορμή των ζωτικών δυνάμεων που βρίσκουν την ξεκούραση και τη διέγερσή τους στην αλλαγή ακριβώς της δραστηριότητας». ¹² Επίσης σε άλλο σημείο αναφέρει: «...Παραμορφώνει τον εργάτη και τον κάνει παράλλαμα, προάγοντας σαν σε θερμοκήπιο την επιδεξιότητά του σε λεπτομέρειες και καταπνίγοντας έναν κόσμο ολόκληρο από παραγωγικά ένστικτα και ιδιοφυίες...». ¹³

Ωστόσο σε άλλα μέρη του έργου του δεν παραλείπει να σημειώσει ότι, παρά τις αρνητικές του συνέπειες, ο καταμερισμός της εργασίας επιτυγχάνει με την νέα κοινωνική παραγωγική δύναμη της εργασίας τη δημιουργία υπεραξίας, «που τα λέμε κοινωνικό πλούτο», «πλούτο των εθνών», και έτσι, «αν από τη μια μεριά εμφανίζεται σαν ιστορική πρόοδος και αναγκαία ιστορική φάση μέσα στην οικονομική διαμορφωτική διαδικασία της κοινωνίας, από την άλλη εμφανίζεται σαν ένα μέσο εκπολιτισμένης και εκλεπτυσμένης εκμετάλλευσης». ¹⁴

Κατά τον Marx, επομένως, οι κοινωνικές συγκρούσεις και οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες που εκτρέφονται από την κεφαλαιοκρατικά και ταξικά οργανωμένη κοινωνία παράγουν τις αναγκαίες συνθήκες και τους όρους για την εμφάνιση φαινομένων ανομίας και εγκληματογένεσης.

Σύγχρονοι μελετητές, ωστόσο, υποδεικνύουν ότι υπάρχει η δυνατότητα συμβίβασης των δύο αυτών αντιφατικών θεωριών. Κατ' αρχήν ο Marx και ο Durkheim έγραψαν τις μελέτες τους σε διαφορετικές χρονικές περιόδους οι οποίες χαρακτηρίζονταν από διαφορετικές φάσεις ανάπτυξης των βιομηχανικών κοινωνιών. Πιο συγκεκριμένα, «οι αιτίες της αλλοτρίωσης –κοινωνική κατάσταση στην οποία έδωσε έμφαση ο Marx– και της ανομίας –κατάσταση στην οποία έδωσε έμφαση ο Durkheim– μπορούν να εξεταστούν σε διαφορετικά επίπεδα αφάιρσης. Σε πιο εξειδικευμένο επίπεδο πολλοί ειδικοί παράγοντες παίζουν σημαντικό ρόλο. Στην περίπτωση της αλλοτρίωσης πιθανόν κυρίαρχο ρόλο να παίζει ο τεχνικός ή οργανωτικός χαρακτήρας μιας βιομηχανίας ή η γραφειοκρατική δομή». ¹⁵ Εδώ μπορούμε να αναφέρουμε το παράδειγμα της βιομηχανίας του τύπου παραγωγής κατά σειρά, όπως ήταν άλλοτε η αυτοκινητοβιομηχανία. «Στην περίπτωση της ανομίας είναι πιθανό να ενεργεί κυρίως ένας συνδυασμός

11. Ibid, σσ. 115-116.

12. Μαρξ, Κ., *Το Κεφάλαιο*, τόμος Α', σ. 356, μετάφραση Γιάννη Σκουριώτη, Αθήνα, 1954-1957.

13. Ibid, σ. 379.

14. Ibid, σσ. 384-385.

15. Lukes, Steven, *op.cit.*, σ. 29.

συνθηκών, όπως προσωπική ευημερία αφενός και κρίση ή άρνηση ή σύγκρουση κανόνων εξουσίας αφετέρου στην οικογένεια, στο σχολείο ή στην εργασία. Αλλά οπωσδήποτε, επίσης, σημασία έχει και η φύση της συγκεκριμένης ευρύτερης κοινωνίας. Το εύρος και η φύση της κοινωνικής στρωμάτωσης, η δομή της οικονομίας, ο χαρακτήρας του πολιτικού συστήματος, ο ρυθμός της βιομηχανοποίησης, ο βαθμός του πλουραλισμού, η φύση των πρωταρχικών κοινωνικών αξιών, όλοι αυτοί οι παράγοντες θα επηρεάσουν τη φύση και τη διασπορά της αποξένωσης και της ανομίας». ¹⁶ Πολλά χρόνια αργότερα (1930) ο R. Merton αναφέρει σε σχετική διατριβή του την πρόθεσή του να διερευνήσει πώς «ορισμένες κοινωνικές δομές ασκούν μια συγκεκριμένη πίεση σε ορισμένα άτομα σε μια κοινωνία να υιοθετήσουν αντικομοφορμιστική συμπεριφορά». ¹⁷ Στη διατριβή αυτή εξετάζει τη διάσταση που υπάρχει μεταξύ «πολιτισμικά καθορισμένων στόχων και κοινωνικά κατασκευασμένων ευκαιριών που κατανέμονται άνισα μεταξύ των διαφόρων κοινωνικών ομάδων. Η ανομία, φαινόμενο των κοινωνικοοικονομικά κατώτερων τάξεων, κατά τον Merton, είναι η προσπάθεια προσαρμογής των τάξεων αυτών στην κατάσταση αποκλεισμού τους απ' τις νόμιμες οδούς προς τους παραδεκτούς και έντονα προβαλλόμενους πολιτισμικούς στόχους», ¹⁸ π.χ. αυξημένο εισόδημα, μέσα πολυτελούς διαβίωσης, εισόδο σε ανώτερες επαγγελματικές ομάδες κ.λπ. Με βάση τις παραπάνω θεωρίες, μπορούμε να εξετάσουμε και να κατανοήσουμε τις κοινωνικές συνθήκες που χαρακτηρίζουν την ελληνική κοινωνία, τόσο κατά την περίοδο της δεκαετίας του '60, όσο και κατά την περίοδο του τέλους της δεκαετίας του '80, και οι οποίες, σύμφωνα με τις παραδοχές μας, αποτελούν αιτίες εμφάνισης διαφοροποιήσεων στη μορφή και στη συχνότητα ανομικών φαινομένων.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ

Πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση της ανάλυσης περιεχομένου των ειδήσεων σε σχέση με φαινόμενα ανομίας, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ορισμένα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του Τύπου, ώστε να γίνει κατανοητός ο συγκεκριμένος ρόλος του στο κοινωνικό γίγνεσθαι, ο οποίος, εξάλλου, μας ενδιαφέρει στη συγκεκριμένη μελέτη.

Έχει επισημανθεί από ποικίλες μελέτες ότι τα μέσα μαζικής επικοινωνίας είναι όργανα κοινωνικού ελέγχου, που επηρεάζουν την ανθρώπινη συμπεριφορά. Είναι ευρύτερα γνωστή η προσπάθειά τους να την επηρεάσουν «προσφεύγοντας

16. Ibid.

17. Coser, L. and Rosenberg, B. (eds), op. cit., σ. 396.

18. Merton, R., «Social Structure and Anomie», in *Sociological Theory*, Coser, L., Rosenberg, B. (eds), op. cit.

σε εφευρετικούς συνδυασμούς»¹⁹ και ορίζοντας μία έννοια της κανονικότητας με το να προβάλλουν ως σημαντικά ειδησεογραφικό αυτό που ξεφεύγει από το κανονικό.²⁰

Επομένως όχι μόνο αντανακλούν την πραγματικότητα, αλλά και την καθορίζουν. Κατ' αυτό τον τρόπο, συμβάλλουν στην κοινωνικοποίηση. Από μία πρόσφατη μελέτη προκύπτει ότι οι αναφορές σε εγκλήματα, σε νόμους και στη δικαιοσύνη αποτελούν σχεδόν το μισό όλων των ειδήσεων στις εφημερίδες.²¹ Η εξήγηση που δίνουν οι συγγραφείς γι' αυτή την «εμμονή με τις ιστορίες για εγκλήματα, νόμους και δικαιοσύνη» είναι ότι η νομοθεσία έχει γίνει το πρωταρχικό πολιτιστικό εργαλείο για τον καθορισμό της παραδεκτής συμπεριφοράς, της ταυτότητας και της πραγματικότητας.²² Οι τεχνικοί των ειδήσεων εκτιμούν ότι «οι νόμοι είναι ένα νοητικό μέσο για την εμπέδωση της τάξης, ένα ευφάνταστο και ερμηνευτικό εργαλείο για τη δόμηση των κοινωνικών σχέσεων και το συντονισμό των δραστηριοτήτων των οργανισμών. Οι ειδήσεις αναπόφευκτα ενσωματώνουν όψεις της παρέκκλισης και του νομικού ελέγχου, διότι είναι κεντρικά στοιχεία των ιεραρχικών ρόλων και των σχέσεων εξουσίας στις οποίες και οι ίδιοι οι τεχνικοί των ειδήσεων συμμετέχουν, ενώ επιτελούν το έργο τους της παρουσίασης και αναφοράς».²³ Για τους λόγους αυτούς η ανάλυση περιεχομένου των ειδήσεων δύο ημερήσιων εφημερίδων, σε δύο σημαντικά διαφορετικές χρονικές περιόδους, θεωρήθηκε αξιόπιστη μέθοδος για την καταγραφή φαινομένων ανομίας, όπως αυτά παρουσιάστηκαν στις δύο συγκεκριμένες χρονικές περιόδους. Η ευρύτητα και η έκταση που δίνει ο Τύπος στην κάλυψη φαινομένων παρέκκλισης από την «τάξη», όπως αναλύθηκαν παραπάνω, εξυπηρετεί πληρέστερα την προσπάθεια καταγραφής φαινομένων ανομίας στις περιόδους αυτές από την απλή παράθεση και σύγκριση μόνο στατιστικών δεδομένων εγκληματικότητας.

Πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι ο άμεσος έλεγχος του Τύπου αλλά και των άλλων μέσων μαζικής επικοινωνίας, τα τελευταία 3-4 χρόνια, από ισχυρά επιχειρηματικά συμφέροντα με άμεσες διεκδικήσεις από την πολιτική εξουσία, έχουν αλλοιώσει τον ρόλο του Τύπου ως τέταρτης εξουσίας, τον έχουν καταστήσει συμπαίκτη στο πολιτικο-κοινωνικό γίγνεσθαι, τον έχουν εμπλέξει σε διαδικασίες παραπληροφόρησης και αποπροσανατολισμού της κοινής γνώμης και έχουν υπονομεύσει την αξιοπιστία του. Έτσι ο Τύπος και τα άλλα μέσα μαζικής επικοινωνίας, αντί να είναι κυρίως παράγοντες κοινωνικών ελέγχου, παρουσίασης και αναφοράς της έννομης τάξης, συμμετέχουν, σε μεγάλο βαθμό, στη γενική ανομική συμπεριφορά.

19. Μεταξάς, Α. Ι. Δ., «Ηνίοχοι και Φαέθοντες», *Το Βήμα*, 8/2/1987.

20. Χωλ, Σ., Κράτσερ, Τ., Τζέφερσον, Τ., Κλαρκ, Τ. και Ρόμπερτς, Μ., «Η Αστυνόμευση της Κρίσης», στο *Κοινωνία, Εξουσία και ΜΜΕ* (επιμέλεια: Μ. Κομνηνού - Χ. Λυριτζής), Παπαζήσης, Αθήνα, σ. 276, χ.χ.

21. Ericson, R. et al., *Representing Order: Crime, Law and Justice in the News Media*, Buckingham, Open University Press, 1991.

22. Ibid, σ. 342.

23. Ibid.

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΒΑΣΙΚΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1960-1989

Στην αρχή της δεκαετίας του '60, μετά την παρέλευση μιας δεκαετίας από την λήξη του Εμφύλιου Πολέμου το 1949, είχε ήδη πραγματοποιηθεί σημαντική πρόοδος και κοινωνικο-οικονομική ανάκαμψη της ελληνικής κοινωνίας. Επίσης, παρά τη σχετική περιθωριοποίηση ορισμένων πολιτικών δυνάμεων, η χώρα είχε μια σειρά κοινοβουλευτικών κυβερνήσεων μετά από εκλογές.

Ωστόσο η οικονομική ανάπτυξη που είχε σημειωθεί δεν ήταν επαρκής για να απορροφήσει όλο το εργατικό δυναμικό και, κυρίως, τον «πλεονάζοντα» αγροτικό πληθυσμό. Όπως φαίνεται από τα στατιστικά στοιχεία των Απογραφών Πληθυσμού των ετών 1951 και 1961, το σύνολο του οικονομικά ενεργού πληθυσμού στη δεκαετία αυτή αυξήθηκε κατά περίπου 700.000 άτομα, δηλαδή από 37,20% του συνολικού πληθυσμού το 1951 σε 43,38% το 1961 (Πίνακας 1). Από τα στοιχεία δε των Απογραφών των ίδιων ετών, για τους εργαζομένους κατά κλάδο απασχόλησης, φαίνεται ότι όλη αυτή η αύξηση σημειώνεται στο γεωργικό τομέα, όπου κατά πάσα πιθανότητα επέστρεψαν και τμήματα του πληθυσμού τα οποία κατά τη διάρκεια του Εμφύλιου Πολέμου είχαν καταφύγει στις πόλεις.

Ήταν φυσικό, επομένως, η έλλειψη δυνατοτήτων απασχόλησης, στη χώρα, αυτού του «πλεονάσματος» του εργατικού δυναμικού να οδηγήσει στη μαζική εξωτερική μετανάστευση η οποία σημειώνεται τόσο κατά τη διάρκεια των δεκαετιών 1950-1960, όσο και στο μεγαλύτερο τμήμα της επόμενης δεκαετίας. Ταυτόχρονα, καθώς με τη σταδιακή εκβιομηχάνιση δημιουργούνται αυξημένες δυνατότητες απασχόλησης και στα αστικά κέντρα, σημειώνεται παράλληλα έντονο εσωτερικό μεταναστευτικό ρεύμα προς τις πόλεις και κυρίως την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη.

Οι σημαντικότερες αυτές κοινωνικο-οικονομικές εξελίξεις, παρά το συχνά επώδυνο –από κοινωνική και ψυχολογική άποψη– χαρακτήρα τους, λόγω των ριζικών αλλαγών που επιφέρουν στον παραδοσιακό τρόπο ζωής που υπήρχε στις αγροτικές κοινότητες του τόπου καταγωγής των μεταναστών και στις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των ατόμων, ωστόσο έχουν ως αποτέλεσμα σημαντική άνοδο του εισοδήματος (Πίνακας 1).

Παράλληλα σημειώνονται και ποιοτικές αλλαγές, όπως αύξηση του ποσοστού αποφοίτων Λυκείου (ή παλαιότερα εξατάξιου Γυμνασίου) και πτυχιούχων Πανεπιστημίου, οι οποίες διευκολύνθηκαν και από τις διάφορες μεταρρυθμίσεις που έγιναν στο εκπαιδευτικό σύστημα κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες, όπως και, κυρίως, τη δωρεάν φοίτηση σε όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης από το 1963, την επέκταση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης σε εννέα (9) έτη, που θεσπίστηκε επίσης από την αρχή της δεκαετίας του '60, αλλά γενικεύτηκε μετά το 1974, και την καθιέρωση ενιαίου Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου και ενιαίων Πανελλήνιων Εισαγωγικών Εξετάσεων στις σχολές της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.²⁴

24. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, «Έκθεσις επί της Εκπαιδευτικής Κινήσεως εν Ελλάδι κατά το Σχολικόν Έτος 1964-65, παρουσιασθείσα εις την ΚΗ' Διε-

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Κοινωνικο-οικονομικοί δείκτες για τα έτη 1960 και 1989*

Έτος	Κατά κεφαλήν Ακαθάριστο Εθν. Εισόδημα σε δρχ. και \$ (σε τρέχουσες τιμές)	Κατά κεφαλήν Ακαθάριστο Εθν. Εισόδημα σε δρχ. και \$ σε σταθερές τιμές 1970	Ποσοστό % οικονομικά ενεργού πληθυσμού επί συνολικού πληθυσμού	Ποσοστό % απασχολούμενων στη γεωργία	Ποσοστό % απασχολούμενων στη μεταποίηση	Ποσοστό % απασχολούμενων στις υπηρεσίες
1951	8.018 δρχ. ή \$ 267 (1954)** ή \$ 379	11.358 δρχ.	37,20	48,13	19,36	26,26
1960	12.863 δρχ. ή \$ 429	17.467 δρχ. ή \$ 582	+	+	+	+
1961	14.410 δρχ. ή \$ 480	**	43,38	53,86	19,15	23,63
1971	34.622 δρχ. ή \$ 1.159 (1970)**	34.022 δρχ. ή \$ 1.154 (1970)***	37,00	40,58	26,50	32,33
1981	183.309 δρχ. ή \$ 4.299 (1980)**	50.309 δρχ. ή \$ 1.677 (1980)***	36,38	27,42	29,31	38,34
1989	866.371 δρχ. ή \$ 5.334	54.128 δρχ. ή \$ 1.804	+	+	+	+

* Τα στοιχεία ελήφθησαν από τις εκδόσεις ΕΣΥΕ, Εθνικοί Λογαριασμοί 1975 και 1991 και Απογραφές Πληθυσμού 1951, 1961, 1971 και 1981.

** Δεν υπήρχαν στοιχεία για τα έτη 1951, 1961, 1971 και 1981.

*** Δεν υπάρχουν στοιχεία για τα έτη 1971, 1981.

+ Ο υπολογισμός των μεγεθών αυτών έγινε μόνο για τα έτη που διενεργήθηκε Απογραφή Πληθυσμού και επομένως υπήρχε ακριβής καταγραφή του οικονομικά ενεργού πληθυσμού.

Συμπληρωματικά, οι ρυθμίσεις αυτές ενισχύονται και από άλλα μέτρα, όπως τη δωρεάν χορήγηση σχολικών βιβλίων και κουπονιών σίτισης στους σπουδαστές της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, τη δημιουργία φοιτητικών εστιών για τους

θνή Διάσκεψιν Δημ. Εκπ. εν Γενεύη, κατά Ιούλιον 1965» και Τζανίμη, Α., «Τα Ελληνικά Συντάγματα και η Εκπαίδευση», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχος 28, 1976, Αθήνα, ΕΚΚΕ, 1976.

οικονομικά ασθενέστερους σπουδαστές κ.ά. Από τον Πίνακα 2 προκύπτει ότι η γενική αύξηση σε αποφοίτους Λυκείου (ποσοστό % του πληθυσμού 15 ετών και άνω) κατά τη δεκαετία 1951-1961 είναι δύομισι εκατοστιαίες μονάδες (από 6,93% σε 9,62%), αλλά είναι ενδιαφέρον ότι το ποσοστό αύξησης στις γυναίκες είναι υψηλότερο, από 4,63% σε 7,66%. Πιο περιορισμένη γενικά είναι η αύξηση πτυχιούχων πανεπιστημιακών σχολών (ποσοστό % επί πληθυσμού 19 ετών και άνω) και είναι ενδεικτικό ότι η αύξηση των γυναικών πτυχιούχων είναι πιο περιορισμένη από αυτή των ανδρών πτυχιούχων. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές αφενός αντανακλούν τη βελτίωση των οικονομικών συνθηκών, αφετέρου σηματοδοτούν μελλοντικές εξελίξεις οι οποίες θα έχουν σημαντικές επιπτώσεις σε κοινωνικούς θεσμούς, όπως την οικογένεια, και σε κοινωνικές αλλαγές, όπως την αμειβόμενη γυναικεία απασχόληση και κοινωνική χειραφέτηση.

Σύμφωνα με τους ίδιους παραπάνω δείκτες, οι κοινωνικο-οικονομικές αλλαγές κατά τη δεκαετία 1960-1970 είναι αλματώδεις. Το Ακαθάριστο Εθνικό Εισόδημα διπλασιάζεται (Πίνακας 1). Η μορφή της απασχόλησης έχει αλλάξει ριζικά, με τον κλάδο των υπηρεσιών να σημειώνει αύξηση περίπου 10 εκατοστιαίων μονάδων, ενώ επίσης και ο κλάδος της μεταποίησης έχει αυξηθεί σημαντικά. Οι εξελίξεις αυτές σημαίνουν, φυσικά, και αντίστοιχες κοινωνικές αλλαγές, όπως έντονη συγκέντρωση πληθυσμού στις πόλεις και, ιδίως, στα δύο μητροπολιτικά κέντρα της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Οι κοινωνικοί δείκτες επίσης δείχνουν συνέχιση των ποιοτικών αλλαγών που είχαν σημειωθεί και στην προηγούμενη δεκαετία. Είναι χαρακτηριστικό ότι το ποσοστό των γυναικών πτυχιούχων ανώτατων σχολών διπλασιάζεται στη δεκαετία 1960-1970 (Πίνακας 2).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Ποσοστό % αποφοίτων Λυκείου (ή εξαταξίου Γυμνασίου) στον πληθυσμό 15 ετών και άνω και πτυχιούχων ανώτατων σχολών στον πληθυσμό 19 ετών και άνω, κατά φύλο

Έτος	Απόφοιτοι Λυκείου (ή εξαταξίου Γυμνασίου)			Πτυχιούχοι ανώτατων σχολών		
	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες
1951	6,93	9,45	4,63	1,80	2,98	0,73
1961	9,62	11,76	7,66	2,09	3,35	0,94
1971	15,44	18,42	12,70	3,60	5,34	1,96
1981	23,64	26,19	21,24	10,88	14,73	6,82

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 1951, 1961, 1971, 1981.

Οι ραγδαίες αυτές κοινωνικο-οικονομικές αλλαγές συνεχίζονται και κατά τις δύο επόμενες δεκαετίες, 1970-1989, που μας ενδιαφέρουν για την ανάλυση που επιχειρείται στην παρούσα μελέτη. Συνολικά, κατά την τριακονταετία 1960-1989, το Ακαθάριστο Εθνικό Εισόδημα, σε σταθερές τιμές 1970, τριπλασιάζεται. Ήδη από το 1981 η απασχόληση τόσο στον τομέα των υπηρεσιών, όσο και στον τομέα της μεταποίησης έχει υπερβεί την αντίστοιχη στον τομέα της γεωργίας, με ανάλογη συγκέντρωση του πληθυσμού στα αστικά κέντρα.

Επίσης, το 1981 το ποσοστό του πληθυσμού άνω των 15 ετών που είναι απόφοιτοι Λυκείου είναι περίπου 25%, ενώ το ποσοστό του πληθυσμού άνω των 19 ετών που είναι πτυχιούχοι ανώτατων σχολών είναι περίπου 11%, δηλαδή τριπλασιάζεται σε μια δεκαετία. Δυστυχώς η έλλειψη δημοσιευμένων σχετικών στοιχείων από την Απογραφή Πληθυσμού του 1991, κατά την παρούσα χρονική στιγμή, εμποδίζει την αναφορά των δεδομένων που θα ήταν πιο ενδεικτικά για το μορφωτικό επίπεδο του πληθυσμού το 1989.

Στο σημείο αυτό, ωστόσο, είναι απαραίτητο να γίνουν κάποιες παρατηρήσεις. Παρά τις ποσοτικά θετικές εξελίξεις που υποδεικνύουν τα στατιστικά αυτά στοιχεία, και που, οπωσδήποτε, ήσαν από μόνες τους σημαντικές για την εξέλιξη της χώρας, δε φαίνεται να σημειώθηκε παράλληλα και ανάλογη, ποιοτικά, εξέλιξη τόσο στη διάρθρωση της απασχόλησης, όσο και στο ουσιαστικό περιεχόμενο των εκπαιδευτικών επιτευγμάτων. Οι μελετητές της νεοελληνικής κοινωνίας επισημαίνουν ότι η εκβιομηχάνιση στην Ελλάδα, στο βαθμό που αυτή συντελέστηκε, πήρε τη μορφή δημιουργίας μονάδων μικρής κλίμακας, με λίγους, συνήθως, μισθωτούς, «με μικρή συγκέντρωση και συγκεντροποίηση κεφαλαίου»²⁵, και ότι «η διαδικασία της διευρυνόμενης αναπαραγωγής του κεφαλαίου συνδυάστηκε με τη διεύρυνση της μικροεμπορευματικής παραγωγής στον αστικό χώρο, δηλαδή τη διεύρυνση των μικροαστικών στρωμάτων».²⁶ Συνέπεια της επικράτησης τόσο στο γεωργικό τομέα του μικρού κτηματία, όσο και στο μη γεωργικό τομέα τού, συχνά, αυτοαπασχολούμενου ή του μικροεμπορευματοπαραγωγού ήταν να μη διαθέτουν και οι μεν και οι δε ούτε τα απαραίτητα κεφάλαια ούτε την κατάλληλη τεχνογνωσία για να στηρίζουν και να επεκτείνουν την παραγωγή τους κατά τρόπο ανταγωνιστικό, που θα εξασφάλιζε την οικονομική τους επιβίωση. Οι συνθήκες αυτές οδηγούν παράλληλα και στην πολυδραστηριοποίηση, ακριβώς για να εξασφαλιστεί η οικονομική επιβίωση. Παρατηρείται ότι «ο μέσος εκπρόσωπος της επιχειρηματικής τάξης στην Ελλάδα» – αλλά και σε άλλες κατηγορίες οικονομικά ενεργών πολιτών, π.χ. υπαλλήλων – «ήταν και είναι σε κάποιο βαθμό και σήμερα όχι εκείνος της πλήρους και ομοιογενούς απασχόλησης αλλά αντίθετα της πολλαπλής και ανομοιογενούς δραστηριότη-

25. Μοσχονάς, Α., *Παραδοσιακά Μικροαστικά Στρώματα: Η Περίπτωση της Ελλάδας*, Αθήνα, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, 1986, σ. 13.

26. *Ibid.*

τας, με πολλές πηγές εισοδήματος που επικαλύπτουν πολλές φορές και τους δύο τομείς –δημόσιο και ιδιωτικό– της οικονομίας.²⁷

Οι συνθήκες αυτές πολλαπλής απασχόλησης –που φαίνεται να διαιωνίζονται– ενώ επιτρέπουν, ιδίως τα τελευταία χρόνια, αυξημένη οικονομική επιφάνεια σε μεγάλα στρώματα του πληθυσμού, δεν ωθούν ούτε ενθαρρύνουν την αποτελεσματική ενσωμάτωση των στρωμάτων αυτών στον κοινωνικό χώρο ούτε παρέχουν δυνατότητες για την ανάπτυξη ουσιαστικών δεσμών και συναισθημάτων αφοσίωσης και ταύτισης με το χώρο εργασίας και τους άλλους συνανθρώπους τους, στους χώρους αυτούς, συνθήκες απαραίτητες για την κοινωνική συνοχή και αλληλεγγύη.

Από την άλλη πλευρά τα επιτεύγματα στον εκπαιδευτικό τομέα –η ποσοτική αύξηση τελειοφοίτων Λυκείου και πτυχούχων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης– επίσης δε συνεπάγονται μια ουσιαστική διεύρυνση και εμπάθυνση στα γνωστικά αντικείμενα που υποτίθεται ότι καλύπτουν τόσο η δευτεροβάθμια –γενική και τεχνική– όσο και η τριτοβάθμια εκπαίδευση. Στις ίδιες προαναφερθείσες μελέτες επιστημαίνεται ότι «στην Ελλάδα δεν έχουμε εξειδικευμένους σε κανένα επάγγελμα, δεν υπάρχει παραγωγή αντίστοιχου ανθρωπίνου δυναμικού που να μπορέσει να αυξήσει την παραγωγή και την παραγωγικότητα».²⁸

Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις που νομοθετήθηκαν φαίνεται να ανταποκρίθηκαν μάλλον σε πολιτικά αιτήματα κοινωνικής ανέλιξης και να στηρίχθηκαν σε πολιτικά κριτήρια για μια επιθυμητή διεύρυνση, γενικά, «ευκαιριών για περισσότερη εκπαίδευση», παρά σε εμπεριστατωμένες μελέτες που αφορούσαν αφενός τις πραγματικές ανάγκες της εξελισσόμενης ελληνικής κοινωνίας σε παιδευμένους και καταρτισμένους πολίτες και αφετέρου την οικονομική αντοχή της να δημιουργήσει την απαραίτητη υλικοτεχνική υποδομή και την ύπαρξη του κατάλληλου και επαρκούς εκπαιδευτικού προσωπικού όλων των βαθμίδων που θα κάλυπτε τις θεσμοθετημένες αυξημένες ανάγκες παροχής εκπαιδευτικών υπηρεσιών. Επιλέχτηκε, δηλαδή, μια πολιτική παροχής, επιφανειακά, «ίσων ευκαιριών για όλους», αντί μιας περισσότερο αυστηρής και αξιοκρατικά επιλεκτικής πολιτικής παροχής ουσιαστικών εκπαιδευτικών (και άλλων, υποστηρικτικής φύσης παροχών, π.χ. ουσιαστικές και ολοκληρωμένες υποτροφίες) υπηρεσιών υψηλού επιπέδου τόσο στη δευτεροβάθμια, όσο και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση –γενική και τεχνική– και σε αντιστοιχία με τις πραγματικές ανάγκες της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας στην κρίσιμη μεταβατική περίοδο κατά τη δεκαετία του '50.

Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, και στο βαθμό που σημαντικά στρώματα του πληθυσμού βίωσαν και βιώνουν αυτές τις σημαντικές και ψυχοφθόρες ανεπάρκειες, τόσο στο χώρο της επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας, όσο και στα εκ-

27. Ibid. Επίσης βλ. Τσουκαλάς, Κ., *Κοινωνική Ανάπτυξη και Κράτος*, Αθήνα, Θεμέλιο 1981, και Μουζέλης, Ν., *Νεοελληνική Κοινωνία: Όψεις Υπανάπτυξης*, Αθήνα, Εξάντας, 1978.

28. Μοσχονάς, Α., *op. cit.*, σ. 157. Επίσης, Μουζέλης Ν., *Νεοελληνική Κοινωνία: Όψεις Υπανάπτυξης*, Αθήνα, Εξάντας, 1978. σσ. 303-325.

παιδευτικά τους εφόδια –τα λεγόμενα μικρο-μεσαία στρώματα ή, κατά μία ορισμένη ιδεολογική ταξινόμηση, «οι μη προνομιούχου»– είναι εύλογο να συμπεράνει κανείς ότι δημιουργούνται στα στρώματα αυτά έντονα συναισθήματα ανασφάλειας –συνειδητά ή ασυνειδητά– και αμφιβολίες για τη δυνατότητά τους να εξασφαλίσουν και να διατηρήσουν και στο μέλλον την όποια οικονομική άνεση έχουν επιτύχει στην τρέχουσα κοινωνικο-οικονομική συγκυρία ή και σε άλλα, ακόμη λιγότερο ευνοημένα, στρώματα να επιτύχουν κάποια οικονομική ευμάρεια.

Ταυτόχρονα, τα ίδια αυτά στρώματα, όπως και η υπόλοιπη κοινωνία, βρίσκονται όλη αυτή τη χρονική περίοδο κάτω από συνεχή και έντονη ιδεολογική πίεση, όπως αυτή εκφράζεται τόσο από τους ηγετικούς πολιτικούς φορείς, όσο και από τους κοινωνικο-πολιτιστικούς, και κυρίως τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, για οικονομική μεγέθυνση, κυρίως, η οποία είχε και έχει επίσης ως βασικό γνώρισμα κοινωνικής καταξίωσης την έντονη καταναλωτική συμπεριφορά τόσο σε ατομικό επίπεδο, όσο και σε συλλογικό.

Από την άλλη πλευρά, η κυριαρχούσα πολιτικο-κοινωνική κουλτούρα, ιδιαίτερα την περίοδο μετά το 1974, ως μία αντίδραση σε προγενέστερες, περισσότερα αυταρχικές μορφές πολιτικής και κοινωνικής διαβίωσης, και στην καταπιεστική πολιτική της δικτατορίας, προβάλλει, έντονα, αιτήματα και πρότυπα συμπεριφοράς που τονίζουν την απεξάρτηση και αντίδραση σε κάθε είδους μορφή εξουσίας και πειθαρχίας που ασκείται από παραδοσιακούς φορείς, όπως το κράτος, το σχολείο, η οικογένεια. Τα «αιτήματα», «τα δικαιώματα», «οι ανάγκες», προβάλλονται κατά κόρον και απαιτείται η άμεση ικανοποίησή τους «εδώ και τώρα», ενώ απουσιάζει ανάλογη έμφαση σε «υποχρεώσεις», «καθήκοντα», «ευθύνες», «αυτοπειθαρχία». Οι συνέπειες αυτών των κοινωνικών στάσεων επιστημαίνονται με χαρακτηριστικές αναφορές στον ημερήσιο Τύπο του τέλους της δεκαετίας του '80:

«Η ελληνική κοινωνία πάσχει από το σύνδρομο του “εδώ-και-τωρισμού”. Διότι οι περισσότεροι Έλληνες ζητούν την άμεση ικανοποίηση των αιτημάτων τους και δεν έχουν καμιά συναίσθηση του παράγοντα “χρόνος”... Σ’ αυτό συνέτεινε η μηχανιστική αντίληψη της κοινωνίας που έχει ο μέσος Έλληνας, όσο και η τηλεόραση, η οποία αφενός μεν έχει την τάση να “θραυσιματοποιεί” τα γεγονότα και αφετέρου να τα αντιμετωπίζει επιφανειακά. Έτσι ο μέσος πολίτης έχει την εντύπωση ότι αρκεί το πάτημα ενός κουμπιού για να αλλάξει μια κατάσταση και αρκεί μια απόφαση κάποιου υπουργού ή μιας κυβέρνησης για να αντιμετωπιστεί ένα πρόβλημα ή να γίνει ένα έργο ή να φύγει το “νέφος” από την πρωτεύουσα. Παράλληλα, ακολουθώντας το “δος ημίν σήμερον”, δεν ενδιαφέρεται για το τι θα συμβεί στο μέλλον στην οικονομία ή την κοινωνία... Ο “εδώ-και-τωρισμός” όμως δεν είναι μόνο στην οικονομία. Το σύνδρομο αυτό υπάρχει σε όλους τους τομείς της κοινωνίας μας. Στην παιδεία, στα πολιτιστικά, στον αθλητισμό. Είναι η έλλειψη βάθους που παρατηρείται σε όλες μας τις δραστηριότητες... είναι θέμα νοοτροπίας ενός λαού».²⁹

29. Επιστημόνοι – Ο Παρατηρητής, «Εδώ-και-τωρισμός», *Οικονομική Καθημερινή*, 28/10/89.

Επίσης από ένα άλλο απόσπασμα:

«Το απεργιακό κύμα που κορυφώνεται αύριο με την εικοσιτετράωρη πανελλαδική αποχή των εργαζομένων στον ευρύτερο δημόσιο τομέα αποκάλυψε ορισμένα φαινόμενα που πρέπει όλοι να τα προσέξουμε και να τα αποτιμήσουμε, διότι αποδεικνύουν μία προϋόσια εξάρθρωση και διάλυση σε βάθος όλων των δομών της κοινωνίας και μια επί τα χείρω μεταβολή της συμπεριφοράς του κράτους και των πολιτών, των συνδικάτων αλλά και ευρύτατων ομάδων του πληθυσμού... οι εργαζόμενοι στους δήμους για την αποκομιδή των σκουπιδιών... εξαρχής προχώρησαν σε επίθεση-μπαράζ κατερχόμενοι σε εφταήμερη απεργία η οποία από τα πράγματα εξελίσσεται σε δεκαπενθήμερη... οι γιατροί του ΙΚΑ πραγματοποιούν εικοσαήμερη απεργία... Τα όρια των δικαιωμάτων μας είτε ως ατόμων είτε ως ομάδων εξικνούνται μέχρι εκεί που δεν ανατρέπουν την κοινωνία, της οποίας όλοι είμαστε μέλη... Αναμφίβολα έχουν κλονιστεί οι κοινωνικές ισορροπίες».³⁰

Και ακόμη:

«... ο κατακερματισμός και η αποσπασματικότητα των αιτημάτων, ο μαξιμαλισμός, ο έντονος κομματισμός, η “επαναστατική” ρητορεία και κυρίως η αδυναμία των συνδικαλιστών μας να εντάξουν το επιμέρους αίτημα σε ένα γενικότερο σύνολο οδήγησαν το διεκδικητικό κίνημα στο αδιέξοδο του συντεχνιασμού και του παραλογισμού».³¹

Η σύντομη αυτή ανάλυση επιτρέπει να υποστηρίξει κανείς ότι, κατά τη χρονική περίοδο που εξετάστηκε, οι διαδικασίες ταχείας, αλλά χωρίς ανάλογο βάθος, κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης που επικράτησαν και ο χαρακτήρας των κοινωνικών αλλαγών που συντελέστηκαν διέσπασαν και αλλοίωσαν την κοινωνική συνοχή και το πλέγμα κανόνων κοινωνικής συμπεριφοράς που ίσχυαν στην ελληνική κοινωνία μέχρι τότε και δημιούργησαν πρόσφορες συνθήκες για την ανάπτυξη φαινομένων γενικευμένης ανομικής συμπεριφοράς.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Για τη διερεύνηση της διαφορετικής ποιοτικής και ποσοτικής διάστασης των φαινομένων ανομίας επιλέχτηκαν δύο χρονικές περιόδους – τα έτη 1960 και 1989–καθεμία από τις οποίες, σύμφωνα με την ανάλυση που προηγήθηκε, αφενός χαρακτηρίζεται από ριζικά διαφορετικές κοινωνικο-οικονομικές και πολιτικές συνθήκες –και, επομένως, επιτρέπει τη χρησιμοποίησή τους ως αξιόπιστων ανεξάρτητων μεταβλητών– και αφετέρου δεν παρουσιάζει ιδιαιτερότητες, όπως πολεμικές εμπλοκές της χώρας, συνθήκες εξωκοινοβουλευτικής διακυβέρνησης ή άλλες ανώμαλες καταστάσεις, όπου η συχνότητα των ανομικών φαινομένων θα

30. Νικολάου, Ν., «Αντικοινωνική Συμπεριφορά», *Η Καθημερινή*, 1/3/1989, σ. 16.

31. Κύριο Άρθρο, «Συνδικαλιστικός Εκφυλισμός», *Η Καθημερινή*, 15/12/89.

επηρεάζονταν από αυτές τις ιδιάζουσες συνθήκες πολιτικής ζωής. Το έτος 1960 επιλέχθηκε ως πρώτη χρονική περίοδος για εξέταση, διότι θεωρήθηκε ότι κατά τη χρονική εκείνη περίοδο η ελληνική κοινωνία είχε ανακάμψει σημαντικά, κατά τη δεκαετία που είχε προηγηθεί, από τις ιδιαίτερα τραυματικές εμπειρίες τόσο του Β' Παγκόσμιου Πολέμου (1940-1944), όσο και του Εμφυλίου (1945-1949): επομένως τα σημειούμενα τότε φαινόμενα ανομίας δεν επηρεάζονταν άμεσα από τις εξαιρετικά επώδυνες και καταστροφικές συνέπειες των δύο πολεμικών συγκρούσεων. Ταυτόχρονα είχε σημειωθεί ήδη κάποια οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη και σταθερότητα, ώστε η περίοδος αυτή να θεωρείται σχετικά ομαλή, παρόλο που τα προβλήματα οικονομικής ανάπτυξης εξακολουθούσαν να είναι σοβαρά. Ως δεύτερη χρονική περίοδος μελέτης και σύγκρισης με την πρώτη επιλέχθηκε αρχικά το έτος 1990, αλλά λόγω τεχνικών δυσχερειών, όσον αφορά την εξεύρεση πλήρους αρχείου εφημερίδων για το έτος αυτό, χρησιμοποιήθηκαν τελικά εφημερίδες του έτους 1989.

Η παρέλευση μιας τριακονταετίας μεταξύ των δύο υπό μελέτη χρονικών περιόδων κρίθηκε αναγκαία για την απαιτούμενη διαφοροποίησή τους από κοινωνικο-οικονομική και πολιτική άποψη, η οποία επιτρέπει την εξαγωγή κάποιων συμπερασμάτων ως προς τις επιπτώσεις των αλλαγών που σημειώθηκαν στα παρατηρούμενα φαινόμενα ανομίας. Εξάλλου, κατά γενική ομολογία, είναι στη δεκαετία του '80 που εκδηλώνεται, έντονα, γενικευμένη κοινωνική και ηθική κρίση την οποία πολλοί αποδίδουν στις διαδικασίες κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης που είχαν δρομολογηθεί αμέσως μετά τη λήξη του Εμφυλίου Πολέμου και συνεχίστηκαν τις επόμενες δεκαετίες, καθώς και στις πολιτικές εξελίξεις που σημειώθηκαν κατά την ίδια χρονική περίοδο.

Όπως αναφέρθηκε ήδη, ως μεθοδολογικό εργαλείο για την εξέταση των φαινομένων ανομίας στις δύο χρονικές περιόδους που επιλέχθηκαν χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση περιεχομένου του ημερήσιου Τύπου.³² Η εκλογή του ημερήσιου Τύπου ως πηγής πληροφόρησης έγινε διότι θεωρήθηκε ότι ο Τύπος θα έδινε μια πληρέστερη και ευρύτερη εικόνα της γενικότερης κοινωνικής κρίσης και των φαινομένων ανομίας, από τη στατιστική ανάλυση μόνο των ποινικών αδικημάτων, όπως αυτά καταγράφονται από τις δικαστικές αρχές. Παρόλο που μόνη της η δεύτερη δίνει την ακριβή ποσοτική εικόνα της εγκληματικότητας –και γι' αυτό χρησιμοποιήθηκαν τα συγκεκριμένα δεδομένα και στην παρούσα εργασία για λόγους σύγκρισης– η ανάλυση του Τύπου θεωρήθηκε ότι θα έδινε πληροφόρηση για μορφές ανομίας οι οποίες δεν καλύπτονται ενδεχομένως από τον Ποινικό Κώδικα ή/και αφορούν πράξεις ή συμπεριφορές για τις οποίες η ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης ως προς τις αρνητικές επιπτώσεις τους στο κοινωνικό σύνολο είναι πρόσφατη. Για παράδειγμα, μια τέτοια κατηγορία πράξεων, συμπεριφορών ή παραλείψεων αφορά την άμεση ή έμμεση καταστροφή του πε-

32. «Η ανάλυση περιεχομένου είναι μια τεχνική έρευνας για την αντικειμενική, συστηματική και ποσοτική περιγραφή του έκδηλου περιεχομένου της επικοινωνίας», στο Σεραφετινίδου, Μ., *Κοινωνιολογία των ΜΜΕ*, Αθήνα, Gutenberg, 1987, σ. 271.

ριβάλλοντος. Μια άλλη κατηγορία συμπεριφορών οι οποίες δεν αποτελούν πάντοτε αντικείμενο αστυνομικής δίωξης είναι π.χ. ορισμένες μορφές βίας σε αθλητικούς χώρους ή αθλητικές εκδηλώσεις.

Επομένως, για τους σκοπούς αυτής της εργασίας, φαινόμενα ανομίας θεωρήθηκαν τόσο τα συγκεκριμένα αδικήματα που αναφέρονται στον Ποινικό Κώδικα, όσο και πράξεις, συμπεριφορές ή παραλείψεις εκ μέρους ατόμων ή συλλογικών οργάνων που αποτέλεσαν αντικείμενο καταγγελίας και στηλίτευσης από τον Τύπο ως επιβλαβείς για το κοινωνικό σύνολο και ως παράγοντες υπονόμευσης της κοινωνικής συνοχής.

Η ανάλυση περιεχομένου έγινε σε δύο ημερήσιες εφημερίδες, μια πρωινή και μια απογευματινή –την *Καθημερινή* και *Τα Νέα*– οι οποίες κυκλοφόρησαν κανονικά καθ' όλη τη διάρκεια των δύο χρονικών περιόδων που επιλέχθηκαν για εξέταση –πράγμα που δε συνέβη με ορισμένες άλλες ημερήσιες εφημερίδες– και οι οποίες ακολουθούσαν μια διαφορετική πολιτική γραμμή κατά τις δύο εκείνες χρονικές περιόδους, χωρίς όμως να είναι αυστηρά «κομματικές» εφημερίδες και γενικά θεωρούνται ως αξιόπιστες και έγκυρες.³³

Η ανάλυση περιεχομένου αποφασίστηκε να γίνει σε όλα τα φύλλα των δύο εφημερίδων, καθενός από τα δύο έτη (1960 και 1989) της μελέτης, για πληρέστερη κάλυψη των δεδομένων που ενδιέφεραν και επομένως μεγαλύτερη αξιοπιστία των αποτελεσμάτων. Ως μονάδα μέτρησης χρησιμοποιήθηκε κάθε ειδησεογραφική αναφορά κάποιου συμβάντος που σε κάποια από τις δύο εφημερίδες αναφερόταν ως αξιόποινη πράξη ή ως συμπεριφορά επιζήμια για το κοινωνικό σύνολο ή για τους θεσμούς. Καταγράφηκαν δηλαδή περιστατικά που αναφέρονταν ως ειδήσεις ή περιγραφές πρόσφατων και συγκεκριμένων γεγονότων που είχαν συμβεί. Τα συμβάντα αφορούσαν βεβαιωθέντα αδικήματα και όχι φυσικά εκείνα για τα οποία υπήρχε τελεσίδικη δικαστική απόφαση. Ο λόγος για τον οποίο έγινε αυτό είναι προφανής, εφόσον δικαστικές αποφάσεις εκδίδονται μακρό χρόνο μετά την τέλεση κάποιου αδικήματος και συνήθως δεν αναγράφονται στον Τύπο. Δεν ελήφθησαν υπόψη άρθρα ή θεωρητικές αναφορές και μελέτες για τα φαινόμενα της εγκληματικότητας ή της ανομίας, έστω και αν αυτά βασίζονταν σε θέματα της καθημερινής ειδησεογραφίας. Επίσης τα αναφερόμενα συμβάντα καταγράφηκαν εφάπαξ, άσχετα αν το ίδιο συμβάν αναφερόταν σε κάποιο φύλλο της συγκεκριμένης εφημερίδας δύο και τρεις φορές, π.χ. στο ρεπορτάζ, στο κύριο άρθρο και σε σχόλιο κάποιου δημοσιογράφου, ή αν επαναλαμβάνονταν η είδηση σε δύο, τρεις ή και περισσότερες ημερομηνίες. Η επαναδημοσίευση κάποιου γεγονότος, καθώς εξελισσόταν η συγκεκριμένη υπόθεση και ο

33. Φυσικά διατηρείται πάντοτε μια γενική επιφύλαξη για το επιθυμητό επίπεδο πολυφωνίας και αντικειμενικότητας με το οποίο παρουσιάζονται τα γεγονότα στον ελληνικό Τύπο. Αυτό επισημαίνεται ιδιαίτερα τα δύο-τρία τελευταία χρόνια, όταν η ιδιοκτησία αρκετών εφημερίδων έχει περιέλθει σε συγκεκριμένους επιχειρηματικούς παράγοντες. Βλ. επίσης, Γαλιάνης, Γ., «Εγκληματικότητα και ΜΜΕ», *Κοινωνική Εργασία*, τεύχος 16, Αθήνα, 1989, σ. 230-1, και Σεραφετινίδου, Μ., *Κοινωνιολογία των ΜΜΕ*, Αθήνα, Gutenberg, 1987.

ποικιλότροπος σχολιασμός του, ήταν πολύ συνηθισμένο φαινόμενο, ιδιαίτερα το 1989, με αποτέλεσμα η ενασχόληση του Τύπου με ένα συγκεκριμένο θέμα, π.χ. τα διάφορα αναφερόμενα ως οικονομικά σκάνδαλα, να είναι πολύ ευρύτερη και εκτεταμένη απ' ό,τι η εφάπαξ καταγραφή τους στην παρούσα μελέτη αφήνει να εννοηθεί. Κριτήριο επίσης για την καταγραφή ή όχι κάποιου συμβάντος αποτέλεσε η αναφορά έναρξης κάποιας επίσημης ποινικής ή διοικητικής διαδικασίας διερεύνησης του συμβάντος (π.χ. σύλληψη, μήνυση, διοικητική διερεύνηση κ.λπ.). Από την ανάλυση περιεχομένου προέκυψαν 15 κύριες κατηγορίες εγκληματικών-ανομικών πράξεων ή συμπεριφορών και 27 υποκατηγορίες οι οποίες καταγράφονται παρακάτω. Η ταξινόμηση που έγινε δεν ακολούθησε αυστηρά τα σχετικά κεφάλαια του Ποινικού Κώδικα, διότι, όπως εξηγήθηκε και προηγουμένως, οι αναφορές στον Τύπο δεν καλύπτουν με στατιστική ακρίβεια όλο το φάσμα των εγκληματικών πράξεων, ώστε να είναι δυνατό ή σκόπιμο να χρησιμοποιηθούν όλα τα προβλεπόμενα αδικήματα, αλλά και διότι ο σκοπός της μελέτης είναι να καταγράψει, πέραν των αναφορών σε ποινικά αδικήματα, τη γενικότερη τάση που παρατηρείται καταπάτησης ή παραβίασης θεσμών και κανόνων που κατά γενική παραδοχή εξασφαλίζουν τη συνοχή και την εύρυθμη λειτουργία μιας κοινωνίας. Επομένως οι κατηγορίες που διαμορφώθηκαν έγιναν με βάση κυρίως τα συμβάντα που καταγράφηκαν στις δύο εφημερίδες που εξετάστηκαν.

ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΑΔΙΚΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΟΜΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ

1. *Ανθρωποκτονίες*

– απόπειρες

2. *Τρομοκρατικές πράξεις*

- ανθρωποκτονίες
- βομβιστικές ενέργειες
- άλλες τρομοκρατικές ενέργειες (απειλές)

3. *Εκδηλώσεις βίας*

- σε δημόσιους χώρους
- σε αθλητικούς χώρους
- στο πλαίσιο της οικογένειας
- παράνομη κατοχή και/ή χρήση όπλων ή εκρηκτικών υλών
- εμπρησμοί (πλην δασών)
- βία εκ μέρους αστυνομικών οργάνων

4. *Εγκλήματα κατά των ηθών*
 - εις βάρος ανηλίκων
5. *Εμπορία και χρήση ναρκωτικών*
 - χρήση
 - εμπόριο
 - αναφορά εμπλοκής δημόσιων λειτουργών, ελεύθερων επαγγελματιών κ.λπ.
6. *Αυτοκτονίες*
 - απόπειρες
7. *Ληστείες – Κλοπές*
 - αρχαιοκαπηλία
 - απόπειρες
8. *Οικονομικά αδικήματα*³⁴
 - εκ μέρους δημόσιων λειτουργών
 - εκ μέρους ιδιωτών
9. *Ρύπανση – Καταστροφή περιβάλλοντος*
 - ατμοσφαιρική ρύπανση
 - ρύπανση υπεδάφους
 - εμπρησμοί δασών
 - αυθαίρετη δόμηση
10. *Παραλείψεις οφειλόμενων υπηρεσιών εκ μέρους δημόσιων λειτουργών και οργανισμών κοινής ωφέλειας.*
11. *Καταχρηστικές απεργίες*
12. *Παραβάσεις εκτελεστικής εξουσίας στο χώρο της Δικαιοσύνης*
 - έλλειψη αμεροληψίας και αντικειμενικότητας δικαστικών λειτουργών
13. *Παραβάσεις των μέσων μαζικής επικοινωνίας*
 - δυσφήμιση διά του Τύπου.

34. Αντιστοιχούν βασικά στα κεφάλαια του Ποινικού Κώδικα «Εγκλήματα περί τα Υπομνήματα», «Εγκλήματα περί την Υπηρεσίαν» και «Εγκλήματα κατά Περιουσιακών Δικαίων».

14. Άλλες παραβάσεις της κειμένης νομοθεσίας³⁵ (π.χ. παραβάσεις οικοδομικού κανονισμού, ασφάλειας και υγιεινής εργατών κ.λπ).
15. Άλλες μορφές ανομικής συμπεριφοράς
 - «χαμηλό ήθος και ύφος εξουσίας»
 - «λαϊκισμός» - «εκχυδαϊσμός».

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Από την καταμέτρηση των δημοσιευθέντων συμβάντων στην καθημερινή ειδησεογραφία, τα έτη 1960 και 1989, στις δύο ημερήσιες εφημερίδες, προκύπτουν τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 3.

Τα επίσημα εγκληματολογικά στατιστικά στοιχεία που αφορούν το σύνολο των βεβαιωθέντων αδικημάτων από τις αστυνομικές αρχές εμφανίζονται στον Πίνακα 4.*

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Σύνολο δημοσιευθέντων ανομικών συμβάντων κατά έτος και κατά εφημερίδα

Εφημερίδα	1960	1989	αύξηση μεταξύ ετών	ποσοστό αύξησης
Η Καθημερινή	1502	2316	814	54,2
Τα Νέα	1564	2115	551	35,2

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Σύνολο βεβαιωθέντων αδικημάτων κατά τα έτη 1960 και 1989

1960 (N)	1989 (N)	Ποσοστό αύξησης (%)
80.263	287.177	257,7

35. Αντιστοιχούν στις «Παραβάσεις Ειδικών Ποινικών Νόμων» του Ποινικού Κώδικα.

*Φυσικά η διαφορά στο ποσοστό αύξησης των αδικημάτων όπως αυτό εμφανίζεται στον Τύπο και εκείνου που πραγματικά σημειώθηκε, επί τη βάσει των επίσημων στατιστικών στοιχείων, είναι μεγάλη. Αυτό είναι αναμενόμενο, εφόσον ο Τύπος δεν είναι δυνατό να δημοσιεύσει όλα τα αδικήματα που διαπράττονται ή βεβαιώνονται. Οι Πίνακες με τα βεβαιωθέντα αδικήματα κατά κατηγορίες, για τα έτη 1960 και 1989, περιέχονται στο Παράρτημα.

Τα πρώτα αυτά συνολικά αποτελέσματα από την ανάλυση περιεχομένου των εφημερίδων, παρόλο που δεν απεικονίζουν, φυσικά, την πραγματική αύξηση της εγκληματικότητας στη διάρκεια αυτής της τριακονταετίας, ωστόσο αντανακλούν σαφώς την έντονη τάση αύξησης των ανομικών φαινομένων στην ελληνική κοινωνία.

Η αύξηση εγκληματικών πράξεων η οποία παρατηρείται είτε στα επίσημα στατιστικά δεδομένα είτε στην ειδησεογραφία των εφημερίδων δεν μπορεί να εξηγηθεί, σύμφωνα με τους ειδικούς μελετητές, από παράγοντες όπως είναι η επέκταση της ποινικοποίησης, η εντονότερη δραστηριοποίηση των δικωτικών αρχών ή η φυσική αύξηση του πληθυσμού.³⁶

Η αύξηση στην παρουσίαση διαπραχθέντων αδικημάτων μεταξύ των δύο χρονικών περιόδων παρουσιάζεται μεγαλύτερη στην *Καθημερινή* η οποία επίσης έχει αυξήσει το 1989 σε σχέση με το 1960 τον αριθμό τέτοιων δημοσιεύσεων (9,5%) σε σχέση με τα *Νέα*, τα οποία, αντιθέτως, το 1960 κατέγραψαν μεγαλύτερο αριθμό αδικημάτων απ' ό,τι η *Καθημερινή* (4,1%), (βλέπε Πίνακα 3).

Θα μπορούσε κανείς να διατυπώσει την υπόθεση ότι η αυξημένη ειδησεογραφία γύρω από εγκληματικές πράξεις που παρουσιάζει το 1989 η *Καθημερινή* πιθανόν αφενός να οφείλεται στο ότι η φύση ορισμένων αδικημάτων που διαπράττονται σ' αυτή τη χρονική περίοδο, όπως εμφανίζονται και στους επόμενους πίνακες, είναι τέτοια (π.χ. οικονομικά σκάνδαλα, καταστροφή περιβάλλοντος, κλπ.) που αφορά και προσελκύει το ενδιαφέρον και των ανώτερων κοινωνικο-οικονομικών στρωμάτων, στα οποία απευθύνεται κυρίως η *Καθημερινή*, ενώ εκείνα τα στρώματα στα οποία κυρίως απευθύνονται τα *Νέα* είναι λαϊκότερα και, επομένως, δείχνουν ενδιαφέρον περισσότερο σε αδικήματα που εντυπωσιάζουν, όπως π.χ. εγκλήματα κατά της ζωής, εκδηλώσεις βίας κ.λπ., αφετέρου δε να συνδέεται και με τη γενικότερη πολιτική γραμμή που χαρακτηρίζει τις δύο εφημερίδες το 1989, όταν και οι δύο ασκούν έντονη κριτική στην κυβέρνηση του πρώτου εξαμήνου του 1989.

Στους Πίνακες 5 και 6 παρουσιάζονται οι ανομικές πράξεις που καταγράφθηκαν ειδησεογραφικά από τις δύο εφημερίδες κατά κατηγορία και έτος.

Το έτος 1960 οι πέντε (5) κατηγορίες που αναφέρονται συχνότερα και στις δύο εφημερίδες είναι οι ίδιες, οι εξής: α) εκδηλώσεις βίας, β) αυτοκτονίες, γ) ανθρωποκτονίες, δ) ληστείες - κλοπές και ε) παραλείψεις οφειλόμενων υπηρεσιών εκ μέρους δημόσιων λειτουργών και οργανισμών κοινής ωφέλειας, με μόνη διαφορά τη διαφορετική συχνότητα με την οποία κάθε εφημερίδα αναφέρει καθεμιά από τις πέντε αυτές κατηγορίες. (Βλέπε Πίνακες 5 και 6).

36. Κουράκης, Ν. (με τη συνεργασία της Τρωιάννου-Λουλά, Α.), *Εγκληματολογικοί Ορίζοντες: Ειδικά Εγκληματολογικά Θέματα*, τόμος Β', Αθήνα, Σάκκουλας, 1991, και Δασκαλόπουλος, Θ. Γ., Τσίρος, Γ., «Εγκληματικότητα, η Νέα Μάστιγα της Ελλάδας», *ρεπορτάζ, Η Καθημερινή*, 25/8/1991.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Ποσοστιαία κατανομή ανομικών συμβάντων που αποτέλεσαν αντικείμενο ειδήσεογραφίας στην εφημερίδα Η Καθημερινή, κατά τα έτη 1960 και 1989

Κατηγορίες συμβάντων	1960		1989	
	N	%	N	%
Εκδηλώσεις βίας	195	13,0	247	10,6
Αυτοκτονίες	156	10,3	49	2,1
Ανθρωποκτονίες	148	9,8	91	3,9
Ληστείες - Κλοπές	145	9,6	431	18,6
Παραλείψεις οφειλόμενων υπηρεσιών εκ μέρους δημόσιων λειτουργών και οργανισμών κοινής ωφέλειας*	103	6,8	166	7,2
Οικονομικά αδικήματα**	91	6,0	144	6,2
Άλλες παραβάσεις της κειμένης νομοθεσίας***	71	4,7	132	5,7
Ρύπανση - Καταστροφή περιβάλλοντος	62	4,1	498	21,5
Άλλες μορφές ανομικής συμπεριφοράς	47	3,1	26	1,1
Εμπορία και χρήση ναρκωτικών	31	2,0	356	15,3
Εγκλήματα κατά των θρώων	23	1,5	18	0,8
Καταχρηστικές απεργίες	13	0,9	40	1,7
Παραβάσεις των μέσων μαζικής επικοινωνίας	12	0,8	58	2,5
Τρομοκρατικές πράξεις	3	0,2	42	2,0
Παραβάσεις εκτελεστικής εξουσίας στο χώρο της Δικαιοσύνης	2	0,1	16	0,7
Σύνολο	1502	100,0	2316	100,0

* Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνεται ένα ευρύτερο φάσμα καταγγελιών οι οποίες κυμαίνονται από τη γενικότερη αναποτελεσματικότητα της δημόσιας διοίκησης και την παροχή υποβαθμισμένων υπηρεσιών κοινής ωφέλειας μέχρι παραλείψεις και αμέλειες που σε ορισμένες περιπτώσεις είναι δυνατό να συνιστούν ποινικά αδικήματα.

** Αντιστοιχούν στα κεφ. του Ποινικού Κώδικα: «Εγκλήματα περί τα Υπομνήματα», «Εγκλήματα περί την Υπηρεσίαν» και «Εγκλήματα κατά Περιουσιακών Δικαίων».

*** Αντιστοιχούν στις «Παραβάσεις Ειδικών Ποινικών Νόμων» του Ποινικού Κώδικα.

Το έτος 1989 οι κατηγορίες ανομικών φαινομένων που αναφέρονται και στις δύο εφημερίδες με μεγαλύτερη συχνότητα παρουσιάζουν σημαντικές αλλαγές. Παραμένουν μέσα στις έξι (6) συχνότερα αναφερόμενες οι: α) εκδηλώσεις βίας, β) κλοπές - ληστείες και γ) παραλείψεις οφειλόμενων υπηρεσιών εκ μέρους δημόσιων λειτουργών και οργανισμών κοινής ωφέλειας, αλλά προστίθενται επίσης: δ) ρύπανση - καταστροφή περιβάλλοντος, ε) εμπορία και χρήση ναρκωτικών και στ) οικονομικά αδικήματα (Πίνακες 5 και 6).

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Ποσοστιαία κατανομή ανομικών συμβάντων που αποτέλεσαν αντικείμενο ειδησεογραφίας στην εφημερίδα Τα Νέα κατά τα έτη 1960-1989

Κατηγορίες συμβάντων	1960		1989	
	N	%	N	%
Αυτοκτονίες	338	21,6	53	2,5
Εκδηλώσεις βίας	319	20,3	344	16,2
Ληστείες - Κλοπές	213	13,6	352	16,6
Παραλείψεις οφειλόμενων υπηρεσιών εκ μέρους δημοσίων λειτουργιών και οργανισμών κοινής ωφέλειας*	183	11,7	276	13,0
Ανθρωποκτονίες	139	8,9	109	5,1
Εγκλήματα κατά των ηθών	88	5,6	20	0,9
Άλλες παραβάσεις της κειμένης νομοθεσίας*	83	5,3	82	3,9
Οικονομικά αδικήματα*	75	4,8	172	8,1
Άλλες μορφές ανομικής συμπεριφοράς	46	2,9	31	1,5
Εμπορία και χρήση ναρκωτικών	39	2,5	276	13,0
Ρύπανση - Καταστροφή περιβάλλοντος	33	2,1	308	14,5
Καταχρηστικές απεργίες	4	0,3	14	0,7
Παραβάσεις των μέσων μαζικής επικοινωνίας	3	0,2	17	0,8
Τρομοκρατικές πράξεις	1	0,06	56	2,6
Παρεμβάσεις εκτελεστικής εξουσίας στο χώρο της Δικαιοσύνης	-	-	5	0,2
Σύνολο	1564	100,0	2115	100,0

* Βλέπε Πίνακα 5

Ειδικά για τις αυτοκτονίες θα πρέπει να σημειωθεί ότι η σημαντικά μεγαλύτερη συχνότητα με την οποία αναφέρονται το 1960 και στις δύο εφημερίδες, αλλά ιδιαίτερα στα *Νέα*, σε σχέση με το 1989 δεν αντανακλά μια πραγματική κατάσταση. Σύμφωνα με τα επίσημα στατιστικά στοιχεία, το 1960 συνέβησαν 318 αυτοκτονίες που αποτελούσαν το 0,5% του συνόλου των θανάτων, ενώ το 1985 συνέβησαν 405 αυτοκτονίες που κάλυπταν το 0,4% του συνόλου των θανάτων.³⁷ Ωστόσο θα πρέπει να παρατηρηθεί εδώ ότι ένας αριθμός αυτοκτονιών δεν δηλώνεται ως αιτία θανάτου και επομένως δε συμπεριλαμβάνεται στα επίσημα

37. ΕΣΥΕ, *Στατιστική Φυσικής Κίνησης του Πληθυσμού της Ελλάδος 1960 και 1985*, Αθήνα, 1963 και 1992. Στοιχεία για το έτος 1989 δεν υπάρχουν ακόμη.

στατιστικά στοιχεία. Πάντως, είναι προφανές ότι η σημαντική μείωση αναφοράς αυτοκτονιών και στις δύο εφημερίδες κατά το έτος 1989 οφείλεται σε αλλαγή εστίασης του ενδιαφέροντος και των δύο εφημερίδων σε άλλα θέματα της καθημερινής ειδησεογραφίας.

Η ίδια ερμηνεία θα μπορούσε πιθανόν να δοθεί και στη μειωμένη αναφορά σε διαπραχθείσες ανθρωποκτονίες το 1989 σε σχέση με το 1960 και στις δύο εφημερίδες. Οι απόλυτοι αριθμοί σχετικών ειδησεογραφικών αναφορών είναι μικρότεροι το 1989. Αντίθετα, από τα επίσημα στατιστικά στοιχεία προκύπτει ότι υπήρξε μια αύξηση στα εγκλήματα κατά της ζωής κατά 138% μεταξύ των δύο χρονικών περιόδων (Βλ. Πίνακες 1 και 2 στο Παράρτημα).

Είναι προφανές ότι τουλάχιστον στις δύο αυτές εφημερίδες το ενδιαφέρον των επαγγελματιών του Τύπου στρέφεται κυρίως σε άλλα φαινόμενα εγκληματικότητας και ανομίας, παρακολουθώντας προφανώς και τις τάσεις της κοινής γνώμης, εκτός φυσικά όταν πρόκειται για ιδιάζουσες περιπτώσεις που προκαλούν έντονα το κοινωνικό σύνολο.

Είναι φανερό ότι στην ειδησεογραφία και των δύο εφημερίδων το 1989 αντανακλώνται οι νέες μορφές ανομίας, η συχνότητα των οποίων αυξάνει σημαντικά στην καθημερινή κοινωνική ζωή και, όπως είναι φυσικό, προκαλεί την έντονη ανησυχία και τον προβληματισμό των πολιτών.

Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον ότι η ειδησεογραφία που αφορά τη «ρύπανση – καταστροφή του περιβάλλοντος» είναι πρώτη σε συχνότητα στην *Καθημερινή* και τρίτη στα *Νέα* το 1989. Κάτω από τη γενική αυτή κατηγορία καταγράφηκαν αναφορές, αντίστοιχα, στις δύο εφημερίδες: α) σε εμπρησμούς δασών, 58,2% και 32,1% του συνόλου των σχετικών ειδήσεων, β) στην ατμοσφαιρική ρύπανση, 17% και 22%, και γ) σε αυθαίρετη δόμηση, 10% και 10,7%.

Επίσης σημαντική ήταν η συχνότητα με την οποία αναφέρονται αδικήματα σε σχέση με τη διακίνηση και τη χρήση ναρκωτικών ουσιών – τρίτη κατά σειρά συχνότητας κατηγορία στην *Καθημερινή* και τέταρτη στα *Νέα* – γεγονός που σηματοδοτεί τόσο την αύξηση του φαινομένου, όσο και το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης.

Σε πέμπτη κατά σειρά συχνότητα καταγράφονται και στις δύο εφημερίδες αναφορές στην υποβαθμισμένη, ελλιπή και πλημμελή παροχή υπηρεσιών κοινής ωφέλειας αλλά και σε ευρύτερους τομείς κρατικής μέριμνας, όπως είναι η παιδεία, η υγεία κ.λπ. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι αναφορές αυτές έχουν την ίδια σειρά συχνότητας και στις δύο χρονικές περιόδους, αλλά, ενώ το 1960 οι ειδησεογραφικές καταγγελίες αναφέρονται συχνότερα σε άτομα – δημόσιους λειτουργούς ως υπεύθυνους παραλείψεων ή αμελειών κατά την εκτέλεση της εργασίας τους, το 1989 οι καταγγελίες αφορούν στην αξιοπιστία και υπευθυνότητα των ίδιων των οργανισμών κοινής ωφέλειας και των άλλων τομέων άσκησης κοινωνικής κρατικής δραστηριότητας.

Τέλος, στην έκτη κατά σειρά συχνότητα και στις δύο εφημερίδες αναφέρονται ειδήσεις που αφορούν οικονομικά αδικήματα. Η κατηγορία αυτή φαίνεται να αγγίζει όλο και περισσότερο ευρύτερες ομάδες πληθυσμού που συχνά ανήκουν σε ανώτερα κοινωνικο – οικονομικά στρώματα. Επιπλέον η συχνότητα των

αδικημάτων αυτών, στα οποία εμφανίζονται να εμπλέκονται όλο και περισσότερο συλλογικά συμφέροντα και φορείς πολιτικής και οικονομικής εξουσίας, ίσως αποτελεί το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα της γενικότερης ανομικής συμπεριφοράς που σηματοδοτεί τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία και η οποία φαίνεται να αναπτύσσεται παράλληλα με τις τεράστιες κοινωνικο-οικονομικές αλλαγές που συντελέστηκαν σ' αυτή την τελευταία τριακονταετία.

Τα επίσημα στατιστικά στοιχεία, όπως εμφανίζονται στους σχετικούς Πίνακες 1 και 2 στο Παράρτημα, δε δίνουν, γενικά, διαφορετική εικόνα ως προς τις διαφορετικές συχνότητες με τις οποίες διαπράχθηκαν οι συγκεκριμένες κατηγορίες ποινικών αδικημάτων στις δύο χρονικές περιόδους.

Και εδώ το 1960 οι κατηγορίες με τη μεγαλύτερη συχνότητα περιλαμβάνουν: α) τις σωματικές βλάβες και β) τα αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας και περιουσιακών δικαιών. Η μεγαλύτερη σε συχνότητα κατηγορία που αναφέρεται γενικά στους Ειδικούς Ποινικούς Νόμους συμπεριλαμβάνει και τα αδικήματα τα σχετικά με ναρκωτικές ουσίες, το λαθρεμπόριο κ.λπ.

Επίσης εκείνες οι κατηγορίες αδικημάτων οι οποίες συχνότερα αναφέρονται στην ειδησεογραφία των εφημερίδων το 1989, σε σύγκριση με το 1960, πράγματι εμφανίζουν έξαρση σύμφωνα και με τα στατιστικά στοιχεία που αφορούν τα βεβαιωθέντα αδικήματα, όπως τα εγκλήματα κατά της ζωής (Π.Κ., Κεφ. ΙΕ), οι σωματικές βλάβες (Π.Κ., Κεφ. ΙΣΤ), τα αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας (Π.Κ., Κεφ. ΚΓ) και φυσικά, οι παραβάσεις των Ειδικών Ποινικών Νόμων. Οι ποσοστιαίες αναλογίες δεν αποδίδουν πάντοτε την έξαρση αυτή των τελευταίων ετών, λόγω του μεγέθους του συνόλου των βεβαιωθέντων αδικημάτων το 1989, σε σχέση με το 1960, πράγμα που αναλογικά δίνει σε ορισμένες κατηγορίες μικρότερο ποσοστά αδικημάτων το 1989, σε σύγκριση με το 1960, ενώ οι απόλυτοι αριθμοί είναι σαφώς μεγαλύτεροι. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι σωματικές βλάβες (1960: 13.519 ή 16,84% του συνόλου - 1989: 27.945 ή 9,73% του συνόλου).

Επίσης για ορισμένα αδικήματα των οποίων η βεβαίωση εμφανίζεται ιδιαίτερα δυσχερής τα τελευταία χρόνια, για ποικίλους λόγους, παρά την καταστροφική έξαρση που παρουσιάζουν, όπως π.χ. οι εμπρησμοί δασών (Π.Κ. Κεφ. ΙΓ, «Κοινώς επικίνδυνα εγκλήματα»), είναι πιθανό η μείωση που καταγράφεται στα βεβαιωθέντα αδικήματα (1960: 1085, 1989: 370) να οφείλεται ακριβώς στην αδυναμία επίσημης επιβεβαίωσης των αιτίων που τους προκαλούν και, επομένως, τη μη καταχώρησή τους στο αντίστοιχο κεφάλαιο του Ποινικού Κώδικα.

Γενικά δεν παρατηρήθηκαν στις δύο συγκεκριμένες εφημερίδες, και στις χρονικές περιόδους που εξετάστηκαν, έντονη και μονόπλευρη προβολή εγκλημάτων βίας, όπως έχουν παρατηρήσει άλλοι μελετητές.³⁸ Όπως δείχνουν οι μετρήσεις που έγιναν, υπήρχε σημαντική διασπορά στα αδικήματα που καλύφθηκαν και στις δύο χρονικές περιόδους και ειδησεογραφική κάλυψη εγκλημάτων που εντάσσονται σχεδόν σε όλες τις βασικές κατηγορίες του Ποινικού Κώδικα.

38. Τσαλίκουλου, Φ., «Η Λαγνεία της Βίας μέσα στον Τύπο», *Τα Νέα*, 31/7/1987.

Η μόνη ίσως εξαίρεση έντονης και συνεχούς προβολής υπήρξε στην παρουσίαση θεμάτων και ειδήσεων που συνδέονταν με το ονομαζόμενο «σκάνδαλο Κοσκωτά», που απασχόλησε έντονα τις δύο εφημερίδες για μεγάλο χρονικό διάστημα του έτους 1989. Το θέμα αυτό, ωστόσο, κυριάρχησε στην όλη κοινωνικο-πολιτική και οικονομική ζωή της χώρας την περίοδο εκείνη και αποτέλεσε χαρακτηριστικό δείγμα της γενικότερης και εκτεταμένης ανομικής φυσιογνωμίας της ελληνικής κοινωνίας η οποία εξακολουθεί και σήμερα να εμφανίζει ανάλογα χαρακτηριστικά.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ελληνική κοινωνία στα τέλη της δεκαετίας του '80 χαρακτηρίζεται από φαινόμενα εκτεταμένης ανομικής συμπεριφοράς η οποία εκδηλώνεται σε όλα τα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα του πληθυσμού. Έξαρση παρουσιάζουν τόσο οι εγκληματικές δραστηριότητες που και σε παλαιότερες χρονικές περιόδους εμφανίζουν σημαντική συχνότητα, όσο και νέες μορφές παράνομων δραστηριοτήτων που εμφανίστηκαν τις τελευταίες δεκαετίες. Εκδηλώσεις βίας και άλλες εγκληματικές πράξεις εναντίον της ζωής και της περιουσίας, οικονομικές ατασθαλίες τόσο στον ιδιωτικό, όσο και στο δημόσιο τομέα, συμπεριφορές και δραστηριότητες που καταστρέφουν το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον σε όλες τις διαστάσεις του, παρανομίες κατά την εκτέλεση κάθε είδους κρατικής δραστηριότητας αποτελούν καθημερινή εμπειρία των πολιτών αλλά και αντικείμενο ειδησεογραφικής παρουσίασης και καταγγελίας από τον Τύπο και τα άλλα μέσα μαζικής επικοινωνίας, σε αξιοσημείωτο βαθμό.

Οι σημαντικές και ριζικές κοινωνικο-οικονομικές αλλαγές που σημειώθηκαν στην Ελλάδα την τελευταία τριακονταετία, ενώ επέτρεψαν και διευκόλυναν το γρήγορο και, σε σημαντικό βαθμό, εύκολο πλουτισμό σημαντικών κατηγοριών πληθυσμού, δεν ικανοποίησαν και δεν ανταποκρίθηκαν στις προσδοκίες για ανάλογη και αντίστοιχη αναβάθμιση και βελτίωση της ποιότητας της κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής του τόπου. Η μετάβαση από την αγροτική, ουσιαστικά, οικονομία στην εκβιομηχάνιση και στην οικονομία των υπηρεσιών δεν ολοκληρώθηκε στην απαιτούμενη έκταση και βάθος που θα εξασφάλιζε τη σταθερή και ορθολογική περαιτέρω ανάπτυξη, παράγοντες αναγκαίους για το γενικότερο εκσυγχρονισμό και άλλων τομέων της δημόσιας, κυρίως, ζωής του τόπου - όπως συνέβη σε άλλες ανεπτυγμένες κοινωνίες. Η υποβόσκουσα οικονομική και κοινωνική ανασφάλεια, κυρίως των νέων «αστών», συνεχίζει να τροφοδοτεί και να υποστηρίζει τις πελατειακές σχέσεις στο πολιτικό σύστημα, με αποτέλεσμα τη δημιουργία πρόσφορου εδάφους για την ανάπτυξη κάθε είδους ανομικής συμπεριφοράς.

Οι κοινωνικο-οικονομικές αλλαγές που σημειώθηκαν αποδυνάμωσαν εξάλλου, βασικούς κοινωνικούς θεσμούς που παραδοσιακά φρόντιζαν για την ικανοποιητική κοινωνική ένταξη των ατόμων και ασκούσαν αποτελεσματικούς κοινω-

νικούς ελέγχους, όπως η οικογένεια, η τοπική κοινωνία, το σχολείο, η Εκκλησία. Οι αλλαγές στη μορφή της οικογένειας, στους οικογενειακούς ρόλους και στη δυναμική των σχέσεων μεταξύ των μελών της περιόρισαν την ικανότητα της οικογένειας να ανταποκριθεί στην κύρια ευθύνη της που είναι η αποτελεσματική κοινωνικοποίηση των νέων μελών της. Ταυτόχρονα ορισμένες τάσεις της πολιτικο-ιδεολογικής κουλτούρας που αναπτύχθηκε τα τελευταία είκοσι χρόνια επηρέασαν και διαμόρφωσαν πρότυπα κοινωνικής συμπεριφοράς που έμμεσα αποδυνάμωναν την υφιστάμενη κοινωνική συνοχή και αλληλεξάρτηση, χωρίς παράλληλα να προτείνουν αποτελεσματικά εναλλακτικά πρότυπα και μεθόδους κοινωνικής ενσωμάτωσής.

Από την άλλη πλευρά, η διαθεσιμότητα επαρκών οικονομικών πόρων και πλούτου και η επιδεικτική και άμετρη κατανάλωσή τους από σημαντικά, σε αριθμό, στρώματα του πληθυσμού συνετέλεσαν στην εμφανιζόμενη σήμερα έξαρση μορφών εγκληματικότητας όπως η διακίνηση και η χρήση ναρκωτικών, οικονομικής φύσης εγκλήματα και εγκλήματα «λευκού κολλάρου». Στις περιπτώσεις αυτές εξίσου αμφιλεγόμενη είναι και η εμφανιζόμενη αδυναμία της πολιτείας να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τα αδικήματα αυτά, γεγονός που αποτελεί ένδειξη της διάχυσης των φαινομένων ανομικής συμπεριφοράς στο πολιτικό σύστημα και ιδίως του βαθμού στον οποίο αυτό χαρακτηρίζεται από τις πελατειακές σχέσεις.

Ο Τύπος, όπως φάνηκε από την ανάλυση περιεχομένου που επιχειρήθηκε σε δείγμα του, αποτελεί αξιόπιστη πηγή πληροφόρησης και προβολής του φαινομένου της ανομίας και των αιτιών της στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία. Διαπιστώθηκε η ικανότητα του Τύπου να προβάλλει τις ποσοτικές και ποιοτικές διαφορές, διαχρονικά, στις μορφές εγκληματικότητας και ανομίας που παρουσιάζονται στην ελληνική κοινωνία. Ωστόσο, λόγω και της προϊούσας άμεσης εμπλοκής του στο «πολιτικό-κομματικό παιχνίδι εξουσίας», όπως συχνά αναφέρεται και στον ίδιο τον Τύπο, δημιουργείται εύλογη ανησυχία ότι αποδυναμώνεται ο ρόλος του ως φορέα εμπέδωσης και προβολής, για το κοινωνικό σύνολο, των απαραίτητων για την κοινωνική συνοχή γενικά αποδεκτών αρχών και κανόνων πολιτικής και κοινωνικής συμπεριφοράς και εντείνεται ο φόβος ότι τα φαινόμενα ανομικής συμπεριφοράς επεκτείνονται πλέον και στους φορείς των μέσων μαζικής επικοινωνίας.

Συμπερασματικά, σε ό,τι αφορά τα ανομικά φαινόμενα που χαρακτηρίζουν τη σύγχρονη ελληνική κοινωνική ζωή φαίνεται να έχουν εφαρμογή οι κοινωνιολογικές θεωρίες του Durkheim που υποστηρίζουν το ρόλο των έντονων και γρήγορων κοινωνικο-οικονομικών αλλαγών στη διάρρηξη του κοινωνικού ιστού και της κοινωνικής συνοχής και την εξασθένηση αρχών και κανόνων κοινωνικής συμπεριφοράς.

Η ύπαρξη οικονομικής ανέχειας συνδέεται με την αύξηση ανομικών φαινομένων, σύμφωνα και με νεότερους κοινωνικούς επιστήμονες, στην έκταση που κοινωνικά εδραιωμένες και υποστηριζόμενες αυξημένες προσδοκίες μεγάλων κοινωνικών ομάδων δε συμβιβάζονται με τις υπάρχουσες δυνατότητες δημιου-

γίας εφικτών και ακίνδυνων για το κοινωνικό σύνολο διεξόδων και πραγματοποιήσεων.

Η ικανότητα για σωστή διάγνωση και υιοθέτηση πολιτικών εξισορρόπησης τέτοιων αντιτιθέμενων κοινωνικών δυνάμεων και φαινομένων, που αποτελούν τον κανόνα στην εξέλιξη των κοινωνιών και προϋπόθεση επιβίωσης και περαιτέρω ανάπτυξής τους, ασφαλώς αποτελεί βασική ευθύνη των ηγετικών στρωμάτων κάθε κοινωνίας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Βεβαιωθέντα αδικήματα Χωροφυλακής και Αστυνομίας Πόλεων έτους 1960

Είδος αξιόποινης πράξης	Απόλ. Αριθμοί	%
A-B-Γ. Εσχάτη προδοσία της χώρας και εγκλήματα κατά ξένων κρατών	3	0,003
E. Κατά της πολιτειακής εξουσίας	967	1,2
ΣΤ. Επιβουλή δημόσιας τάξης	100	0,12
Z. Επιβουλή θρησκευτικής ειρήνης	702	0,87
Θ. Περί το νόμισμα	15	0,01
I. Περί τα υπομνήματα	78	0,09
ΙΑ. Περί την απονομή της Δικαιοσύνης	225	0,28
ΙΒ. Περί την υπηρεσίαν	39	0,04
ΙΓ. Κοινώς επικίνδυνα εγκλήματα, εμπρησμοί	1.352 1.085	1,68
ΙΔ. Κατά των συγκοινωνιών και κοινωφελών εγκαταστάσεων	39	0,04
ΙΕ. Κατά της ζωής	785	1,0
Ανθρωποκτονίες εκ προθέσεως	131	
Ανθρωποκτονίες εξ αμελείας	424	
Παιδοκτονίες	191	
ΙΣΤ. Σωματικές βλάβες	13.519	16,84
ΙΗ. Κατά της προσωπικής ελευθερίας	1676	2,08
Απαγωγές	457	
Παράνομη βία - Αυτοδικία	1.148	
ΙΘ. Κατά των ηθών	822	1,02
Βιασμοί, αποπλάνησεις, ασέλγεια	409	
Μαστροπεία, σωματεμπορία	119	
Κ. Περί το γάμο και την οικογένεια	168	0,20
ΚΑ. Κατά της τιμής	3.822	4,76
ΚΓ. Κατά της ιδιοκτησίας	7.927	9,87
Ληστείες	14	
Κλοπές - Υφαιρέσεις	7.063	
ΚΔ. Κατά περιουσιακών δικαίων	3.035	3,78
Απάτες	692	
ΚΕ. Επαιτεία - Αλητεία	708	0,88
Παραβάσεις Ειδικών Ποινικών Νόμων	44.281	55,2
Μη ειδικώς κατονομαζόμενα	10.198	12,70
ΣΥΝΟΛΟ	80.263	100,0

Πηγή: Περιοδικό *Αστυνομία Πόλεων*: «Τα 40 χρόνια της Αστυνομίας Πόλεων, 1921-1961, Αθήνα, 1962, σ. 37, και «Έκθεση Πεπραγμένων Χωροφυλακής», Άνοιξη 1961.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Βεβαιωθέντα αδικήματα Ελληνικής Αστυνομίας έτους 1989

Είδος αξιόποινης πράξης	Απόλ. Αριθμοί	%
A-B-Γ. Εσχάτη προδοσία της χώρας και εγκλήματα κατά ξένων κρατών	45	0,01
Ε. Κατά της πολιτειακής εξουσίας	510	0,17
ΣΤ. Επιβουλή δημόσιας τάξης	27	0,009
Ζ. Επιβουλή θρησκευτικής ειρήνης	407	0,14
Θ. Περί το νόμισμα	94	0,03
Ι. Περί τα υπομνήματα	470	0,16
ΙΑ. Περί την απονομή της Δικαιοσύνης	144	0,05
ΙΒ. Περί την υπηρεσίαν	65	0,02
ΙΓ. Κοινώς επικίνδυνα εγκλήματα, εμπρησμοί	429	0,14
ΙΔ. Κατά των συγκοινωνιών και κοινωφελών εγκαταστάσεων	59	0,02
ΙΕ. Κατά της ζωής	1.867	0,65
Ανθρωποκτονίες εκ προθέσεως		
Ανθρωποκτονίες εξ αμελείας		
Παιδοκτονίες		
ΙΣΤ. Σωματικές βλάβες	27.945	9,73
ΙΗ. Κατά της προσωπικής ελευθερίας	3.484	1,21
Απαγωγές		
Παράνομη βία - Αυτοδικία	899	
ΙΘ. Κατά των ηθών	1.477	0,51
Βιασμοί, αποπλάνησεις, ασέλγεια		
Μαστροπεία, σωματεμπορία		
Κ. Περί το γάμο και την οικογένεια	112	0,03
ΚΑ. Κατά της τιμής	6.069	2,11
ΚΓ. Κατά της ιδιοκτησίας	45.222	15,74
Ληστείες	840	
Κλοπές - Υφαιρέσεις	41.630	
ΚΔ. Κατά περιουσιακών δικαίων	827	0,28
Απάτες		
ΚΕ. Επαιτεία-Αλητεία	168	0,05
Παραβάσεις Ειδικών Ποινικών Νόμων	114.703	40,0
Μη ειδικώς κατονομαζόμενα	82.785	28,8
ΣΥΝΟΛΟ	287.177	100,0

Πηγή: Υπουργείο Δικαιοσύνης, Υπηρεσία Στατιστικής (αδημοσίευτα στοιχεία)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Γαλάνης, Γ., «Εγκληματικότητα και ΜΜΕ», *Κοινωνική Εργασία*, τεύχος 16, Αθήνα, 1989.
- Coser, L. and Rosenberg, B. (eds), *Sociological Theory: A Book of Readings*, N.Y., The Macmillan Company, 1976.
- Δασκαλόπουλος, Θ. Γ., και Τσίρος, Γ., «Εγκληματικότητα, η Νέα Μάστιγα της Ελλάδας», ρεπορτάζ, *Η Καθημερινή*, 25/8/1991.
- Durkheim, E., *Κοινωνικές Αιτίες της Αυτοκτονίας*, Αθήνα, Αναγνωστίδης, 1982.
- Ericson, R. et al., *Representing Order: Crime, Law and Justice in the News Media*, Buckingham, Open University Press, 1991.
- ΕΣΥΕ, *Στατιστική Φυσικής Κίνησης του Πληθυσμού της Ελλάδος 1960 και 1985*, Αθήνα, 1963 και 1992.
- Finifter, A., *Alienation and the Social System*, John Wiley and Sons, 1972.
- Κουράκης, Ν. (με τη συνεργασία της Τρωιάννου-Λουλά, Α.), *Εγκληματολογικοί Ορίζοντες: Ειδικά Εγκληματολογικά Θέματα*, τόμος Β', Αθήνα, Σάκουλας, 1991.
- Lukes, Steven, «Alienation and Anomie», στο Finifter, A. (ed), *Alienation and the Social System*, John Wiley and Sons, 1972.
- Merton, R., «Social Structure and Anomie» in *Sociological Theory*, Coser, L., Rosenberg, B. (eds), op. cit.
- Μεταξάς, Α. Ι. Δ., «Ηνίοχοι και Φιέθοντες», *Το Βήμα*, 8/2/1987.
- Μοσχονάς, Α., *Παραδοσιακά Μικροαστικά Στρώματα: Η Περίπτωση της Ελλάδας*, Αθήνα, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, 1986.
- Μουζέλης, Ν., *Νεοελληνική Κοινωνία: Όψεις Υπανάπτυξης*, Αθήνα, Εξάντας, 1978.
- Νικολάου, Ν., «Αντικοινωνική Συμπεριφορά», *Η Καθημερινή*, 1/3/1989.
- Πλωρίτης, Μ., «Το Νέφος της Σιωπής - Ανοχή των Πολιτών, Καταφύγιο των Ενόχων», *Το Βήμα*, 21/5/1989.
- Σεραφετινίδου, Μ., *Κοινωνιολογία των ΜΜΕ*, Αθήνα, Gutenberg, 1987.
- Τσαλικογλου, Φ., «Η Λαγνεία της Βίας μέσα από τον Τύπο», εφ. *ΤΑ ΝΕΑ*, 31/7/1987.
- Τζανίμης, Α., «Τα ελληνικά συντάγματα και η εκπαίδευση» *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* τεύχ. 18, 1976.
- Τσουκαλάς, Κ., *Κοινωνική Ανάπτυξη και Κράτος*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1981.
- Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, «Εκθεσεις επί της Εκπαιδευτικής Κίνησης εν Ελλάδι κατά το Σχολικόν Έτος 1964-65, παρουσιασθείσα εις την ΚΗ' Διεθνή Διάσκεψιν Δημ. Εκπ. εν Γενεύη, κατά Ιούλιον 1965», 28, 1976, Αθήνα, ΕΚΚΕ, 1976.